

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет філології, історії та політико-юридичних наук
Кафедра всесвітньої історії та міжнародних відносин

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

«Карибська криза»: дипломатія радянсько-американських відносин»

студентки IV курсу
групи МВ-41
Деркач Валерії Валеріївни
спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
Науковий керівник:
доктор історичних наук, проф. кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин
Кучменко Е. М.

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____ Оцінка ECTS _____

Члени комісії:

(підпис) (вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

(підпис) (вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

(підпис) (вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. КАРИБСЬКА КРИЗА: ІСТОРИОГРАФІЯ ПИТАННЯ	10
1.1 Анатомія міжнародних конфліктів.....	10
1.2 Витоки кубинської ракетної кризи	15
РОЗДІЛ II. КАРИБСЬКА КРИЗА ЯК КУЛЬМІНАЦІЯ "ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ"	22
2.1 Конфронтація між СРСР і США за сфери впливу	22
2.2 Участь «третьої сторони» в Карибській кризі.....	27
2.2.1 Місце Ватикану у вирішенні конфлікту.....	27
РОЗДІЛ III. ДИПЛОМАТІЯ ЯК ІНДИКАТОР РАДЯНСЬКО- АМЕРИКАНСЬКИХ СУТИЧОК.....	31
3.1 Таємні переговори М. Хрущова та Дж. Кеннеді.....	31
3.2 Наслідки Карибського конфлікту.....	34
3.3 Ядерна загроза сьогодні та уроки Карибської кризи.....	39
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51
ДОДАТКИ	57

ВСТУП

Мистецтво дипломатії завжди було і залишається тим головним інструментом, за допомогою якого держава захищає свої національні інтереси на міжнародній арені. Встановлення контактів між незалежними політичними формуваннями – державами, потребували, від початку існування людини у сучасному розумінні, наявності якості репрезентативності, національних пріоритетів та іміджу, які наразі відомі під назвою «дипломатія». Сьогодні дипломатія, яка отримала стабільну форму і стала витоком професії дипломата, займає ключову позицію в системі державного управління та зовнішній політиці. Як і всі професії, вона виробляє власну термінологію, дефініції та категоріальний апарат. Дипломатія поступово розвивалася, еволюціонувала, і наразі процес її розвитку не припинився, а постійно продовжується. Сьогодні дипломатична діяльність накопичила багатий досвід, отримала свої алгоритми дії, і, що найголовніше – допомогла людству винайти мирне вирішення складних напружених ситуацій. Саме тому, дипломатія залишається тією цариною, тим мистецтвом, тією сферою, яка покликана бути ефективною в інтересах людства.

Важливо не тільки знати основи та ази дипломатичної роботи, але й розуміти конкретні ситуації, які призвели до формування тих чи інших основ, наслідків, уроків. Існування та розвиток держави як суб'єкта міжнародного права та актора міжнародних відносин не може відбуватися без зовнішніх зв'язків з іншими суб'єктами. Держави вступають у різні зносини поміж собою та колективно за допомогою дипломатії, що говорить про її важливе значення для існування як держави, так і міжнародних об'єднань. Розвиток дипломатії супроводжувався постійним зростанням її сфери дії, її причетністю та актуальністю до такого масштабу, що сьогодні навряд чи якась сфера не становить інтерес для дипломатії. Економічні, військові, культурні та ряд інших зв'язків стали більш тісними, глибшими та глобальнішими. Через такий складний характер дипломатичної діяльності

важливо усвідомлювати становлення, розвиток та сучасний стан дипломатії, причому її характер відрізняється в залежності від конкретної держави.

Наразі дипломатія є інструментом політики не лише держави, а й інших акторів міжнародних зносин, таких як: об'єднання держав; міжнародних організацій як урядових, так і неурядових; національних об'єднань; транснаціональних корпорацій тощо. Дипломатам дуже важливо усвідомлювати якими інтересами володіють ці актори, як вони мають реалізовувати їх позиції, не шкодячи поглядам інших акторів.

Сучасні міжнародні відносини розбудовуються на широкому історичному ґрунті. Відповідно, природа та закономірності сучасних міжнародних відносин обумовлюються історичним підґрунтям. Сучасна система міжнародних відносин отримала свої загальні та специфічні риси після розпаду СРСР та закінчення «холодної війни» і характеризується існуванням монополярного світового порядку. Цей період вирізняється по-особливому серед загального потоку історії.

Сотні років війн, конфліктів, міждержавних сутичок змінювали стан речей, погляди, устрої та позиції багатьох держав світу. Характерною ознакою як сьогодення, так і тих, відносно далеких, часів є науково-технічний прогрес, який ні на мить не зупиняється. Дане явище супроводжується стрімким розвитком як інформаційних технологій, які використовуються у повсякденному житті, так і технічними відкриттями на міждержавному рівні, в зовнішній політиці. Одним з епохальних винаходів стала ядерна зброя, яка посіла окремих щабель в сфері розвитку потужного військового потенціалу та слугувала невід'ємною складовою становлення національної могутності на світовій арені. Нового рівня переваги в перегонах озброєнь не могли уникнути два полюси, які були здатні будь-якої миті змінити хід подій – СРСР і США. Значний відрив двох могутніх супротивників від інших країн, не лише залишив їх у форматі тет-а-тет, але й призвів до глибокої боротьби за лідерство. Біполярний порядок полягав у непримиренному протистоянні і не лише в здатності знищити життя на Землі,

а й у територіальному домінуванні, політичному, військово-силовому, економічному та ідеологічному потенціалах.

Карибська криза 1962 року стала не лише кульмінаційним моментом «холодної війни», а й загостренням в глобальному масштабі, яке вдалося «приборкати» завдяки майстерності таємної дипломатії між М. Хрущовим (СРСР) та Дж. Кеннеді (США), відносини між якими на міжнародному рівні коливались від удавано дружніх до відкрито ворогуючих.

Вивчення тих фактів, які зробили можливим мирний вихід з далекої вже Карибської кризи, дає безцінний досвід, який може бути використаний та необхідний не лише в академічних колах, але й в інших, більш практичних сферах – наприклад, спеціалістам із сучасної зовнішньої політики. Актуальність теми зумовлена тим, що 1953-1965 роки – один з найбільш значних і непростих періодів нашої історії, який стає приводом для багатьох дискусій і неминучої розбіжності поглядів. Тоді, як і зараз, погрози застосувати ядерну зброю були фактором силової дипломатії. Сама лише готовність до запуску фатального сценарію мала змусити противника до поступок. Однак, прямий ядерний шантаж – дуже небезпечна гра, яка здатна вийти з-під контролю. Здавалося, людство добре засвоїло цей урок, адже до кінця холодної війни більше не поверталось до «атомної дипломатії». Проте, через 30 років після розпаду тоталітарної комуністичної імперії, її начебто, демократична і начебто цивілізована спадкоємиця знову розмахує ядерною палицею. Таким чином, вираження Карибської кризи в сучасній літературі дозволить нам глибше зрозуміти анатомію взаємовідносин між державами, в тому числі й в сучасному світі. Саме тому, питання Карибської кризи (1962 року) в контексті витоків, наслідків і дипломатії є науково значущим для дослідження, оскільки сьогодні ми маємо змогу всебічно інтерпретувати винесену проблему, розглянути її з різних точок зору.

Мета роботи полягає у визначенні витоків, розгляді радянсько-американських сутичок, наслідків і дипломатичного вирішення Карибської кризи 16-28 жовтня 1962 року.

Завдання, які ми ставимо перед собою: описати головні позиції зародження та витoki протистояння СРСР і США; дослідити передісторію причин та події, які стали приводом зіткнення двох біполярних наддержав; проаналізувати події 16-28 жовтня 1962 року в контексті загрози початку ядерної війни; розглянути переговорний процес лідерів, їхню дипломатію та вміння знайти компроміс; спробувати віднайти наслідки Карибського конфлікту та винесені уроки, їхню подальшу актуальність сьогодні.

Об'єктом дослідження виступає Карибська криза 16-28 жовтня 1962 року як взірець дієвості дипломатичного аспекту, а **предметом дослідження** – біполярні погляди впливу на світову політику двох ворогуючих таборів, Заходу та Сходу, під час Карибської кризи та спроможність знайти спільне рішення між ними, механізмом якої стала таємна дипломатія.

Дана тема, не дивлячись на те, що є доволі вивченою, потребує уваги через існування проблем, які потребують додаткового дослідження в контексті «сьогодення і тогочасного». Саме це спонукало нас звернутися до цієї проблематики, що і визначає актуальність даної теми роботи. Оскільки саме за наявними матеріалами здійснено аналіз історичного процесу Карибської кризи, виявлено основні етапи розвитку конфлікту, розглянуто дипломатію як інструмент мирного врегулювання протистояння.

Джерельну базу становлять праці вітчизняних та зарубіжних науковців, які склали методологічну основу досліджень у сфері міжнародних геополітичних відносин СРСР і США в період дипломатичної кризи 1962 року.

Питанню «холодної війни» в історіографії приділяється багато уваги – розглядається як один з найбільш значимих переламних моментів новітньої історії.

В радянській історіографії, аж до 80-х років згадки про Карибську кризу були завуальованими і неявними. В цьому контексті варто згадати М. С. Хрущова і його «Спогади» [29], які довгий час були єдиним більш-менш

повним джерелом причин Карибської кризи, особливу цінність яким надавав той факт, що їх автор – одна з головних осіб тих часів.

В мемуарах М. С. Хрущова є фраза, яка, багато в чому поклала початок сучасним підходам до освоєння теми Карибської кризи, а саме, що це були дуже цікаві, досить показові події тому, що дві найбільші країни нібито зіткнулись лобами, і здавалося, що воєнна розв'язка невідворотна. СРСР поставив на старт свої бойові засоби, а США оточили острів бойовими кораблями, зосередили піхоту і авіацію. Але СРСР продемонстрував, що якщо керуватись розумними цілями і бажанням не допустити війну, вирішити спірні питання шляхом компромісу, то можна знайти такий компроміс.

Близькою за змістом до праці М. Хрущова «Спогади» є стаття Н. Бабік «Карибська криза 1962 р. за спогадами радянських учасників подій» [2]. Автор праці суб'єктивно розглядає події жовтня 1962 року, дає оцінку комплексу радянської та російської мемуарної літератури, присвяченої тодішнім подіям, аналізує сприйняття ключових проблем кризи радянськими лідерами, військовими керівниками, радянськими представниками в США і на Кубі. У висновку Н. Бабік доводить, що мемуарна історична література є важливим аспектом для глибшого аналітичного пізнання, досліджень, вивчення та порівняння поглядів на причини, хід подій, наслідки та винесені уроки Карибської кризи 1962 року.

У енциклопедичній статті «Карибська криза» доктор політичних наук С. П. Галака навів хронологічні відомості Карибської кризи 1962 року, через призму яких відображений конфлікт між СРСР та США як найнебезпечніша криза часів радянсько-американського протистояння у роки «холодної війни», що «поставила світ на межу термоядерної війни» [6 с. 1]. Автором здійснені поглиблення у вивченні протистояння міжнародного масштабу, розглянуті непересічні погляди, саме тому ця праця викликає певний інтерес.

У праці І. Данилюка «Дипломатія Святого Престолу (Ватикану) у вирішенні Карибської кризи» [8] розглянуто роль Святого Престолу та

Католицької церкви у вирішенні Карибської кризи 1962 року через діяльність, його заклики, виступи та дії Папи Івана XXIII. Автор статті «Сучасний погляд на політику Дж. Кеннеді у контексті протистояння з СРСР (1962 р.)» [18] В. Р. Красножон аналізує діяльність президента Дж. Ф. Кеннеді за часів напруги між наддержавами, на документах, отриманих з Архіву національної безпеки США.

Сучасні підходи до вивчення Карибської кризи зосереджені в статті кандидата історичних наук О. Карімова «Найближчі 24 години вважаються вирішальними. Розв'язка драматичних подій на порозі Третьої світової війни» [12]. У праці детально розкрита хронологія подій, яка відтворює специфіку переговорного процесу між М. Хрущовим та Дж. Кеннеді. Спираючись на цю працю, можемо сформулювати загальне бачення проблеми у контексті зіткнення, протистояння між СРСР та США в особах М. Хрущова та Дж. Кеннеді, специфіки ведення переговорів, листування та консенсусу у висновку як зважене рішення обох сторін на тлі загострення політичного та економічного протистояння держав на міжнародній арені.

Zasoba Ie. у своїй праці «Soviet-Cuban messages during the missile crisis: controlling an ally» [46] акцентує увагу на тому, що уряд США оприлюднив внутрішні матеріали та значну частину офіційних перемов між сторонами, Радянський Союз також відкрив доступ до значної кількості документів (переважно під час програми М. Горбачова «Гласність» у 1980-х роках). Однак, зі слів автора статті, значна частина історичного аналізу, що постає із цього матеріалу, зосереджується на кількості «провини», яку має нести кожна сторона конфлікту, на технічних дискусіях щодо ризиків ядерної війни, на намаганнях з'ясувати хто «переміг», а хто «втратив», і на тому, наскільки дії президента Дж. Кеннеді були міфологізовані після його вбивства. Проте, незважаючи на важливість усіх цих тем, подія також є наочним прикладом того, як основні держави «холодної війни» перекладали найбільші ризики своїх глобальних стратегій на менш потужні країни.

В праці О. Чучаліна «Карибська криза 1962 року і американо-радянське протистояння» [30] дана оцінка Карибській кризі, окреслені її основні риси, причини, витоки; автор вдається до прогнозування ходу дій в кількох варіантах і доцільно звертає увагу на наслідки та уроки цього явища.

РОЗДІЛ I. Карибська криза: історіографія питання

1.1 Анатомія міжнародних конфліктів

Від витоків міжнародних відносин до сьогодення проблема конфлікту і міжнародної безпеки, або, тобто війни та миру, була наріжним каменем всіх часів і багатьох наукових досліджень. Особливістю дослідження міжнародних конфліктів завжди була спроба з'ясувати основні причини конфліктів, віднайти шляхи їх уникнення, вибудувати фундамент компромісу, щоб досягти мирного, безкризового співіснування всіх учасників міжнародних відносин. Р. Гилпін, скептично оцінюючи такі намагання, стверджував, що «фундаментальна природа міжнародних відносин не змінилася впродовж тисячоліть. Вони залишаються безперервною боротьбою за багатство і владу між незалежними акторами у стані анархії». Е. Карр, у свою чергу, у праці «Двадцятирічна криза: 1919-1939 роки» висловився радикальніше, ніж Р. Гилпін, оцінивши ідею миру без війн, на підставі історичного досвіду, як нездійсненну утопію. У першій половині ХХ століття відбулось дві масштабні світові війни, які, однак, не вичерпали своїм протистоянням протиріч між всіма державами та народами світу. У період між 1945-1990 роками людство зазнало понад 200 міждержавних збройних конфліктів, за своєю суттю – воєн, та приблизно стільки ж громадянських воєн. У цих зіткненнях була зафіксована воєнна інтервенція з боку третіх держав. З 1990 року спостерігається відносне зниження кількості міждержавних конфліктів. Однак, на противагу цьому позитивному аспектові зростає частота збройних конфліктів, у яких принаймні одна зі сторін не є державою. А. Назаретян робить загальний висновок про ХХ століття, доповнюючи зазначених науковців: «У всіх міжнародних і громадянських війнах (...) загинуло від 110 до 140 мільйонів осіб. Ці жахливі цифри, що включають в себе також і опосередковані жертви війни, складають, разом із тим, менше 1,5% усього населення планети (10,5 мільярдів у трьох поколіннях)» [21].

Конфлікт в міжнародних відносинах, чергуючись зі стабільністю, періодично повторюється. Закономірне чергування періодів стабільності та конфронтації (а також конфліктів, що з неї випливають), тобто циклічність даного явища, є чи не найважливішим питанням дослідження в теорії міжнародних зносин, конфліктології та мистецтва дипломатії. Таким чином, власне, теоретичний зміст проблеми полягає у визначенні місця конфлікту та його специфіки серед причинно-наслідкових зв'язків, що в свою чергу й становлять зміст міжнародних відносин. Щодо практичного контексту питання, то він пов'язаний зі сприйняттям конфлікту як деструктивного, подекуди руйнівного, явища. Практика передбачає вивчення можливостей прогнозування того чи іншого конфлікту, уникнення або формулювання концепцій адекватних дій з боку держав і учасників міжнародних відносин [21].

Деякі вчені схильні вважати, що більшість міжнародних конфліктів є етнічними зіткненнями, репрезентованими національними державами. Відповідно, опоненти такої позиції наполягають на тому, що конфлікти мають саме соціальний фундамент. Однак, ми дотримуємося думки, що не варто виключати як першу, так і другу ідеї.

К. Боулдінг відстоює думку, що «міжнародний конфлікт це ситуація суперництва, в якій сторони визнають несумісність можливих позицій, і кожна сторона намагається посісти положення, несумісне з тим, яке намагається зайняти інша». Р. Дарендорф як соціолог, надає поняттю «конфлікт» значення суперечки, конкуренції, тертя і зіткнення. Приблизно так само визначають конфлікт Дж. Догерті і Р. Пфальцграф. Їхні думки полягають в тому, що термін «конфлікт», зазвичай, стосується ситуації, коли визначена група людей перебувають у свідомій опозиції до однієї чи більше груп. Це пов'язано з тим, що ці групи переслідують несумісні, дійсні чи уявні, цілі [21].

Водночас, К. Райт вважав, що «конфлікт у міжнародних відносинах є проявом прихованої раніше ворожості сторін». На його думку, конфлікт

завжди розпочинається з моменту якісного переходу від протиставлення та поступового наростання напруженості у відносинах між потенційними противниками до прямого зіткнення та активного протиборства між ними. Л. Козер стверджував, що «конфлікт це зіткнення між колективними акторами з приводу цінностей, статусу, влади, у деяких випадках ресурсів, у якому цілі кожної сторони полягають у тому, щоб послабити або знищити суперників».

Якщо розглядати конфлікт у спрощеному варіанті, то можна сказати, що у будь-якому випадку боротьба між уявними сторонами А і Б впливає з усвідомлення неможливості одночасної реалізації власних життєво важливих, принципових інтересів. Оскільки, інша сторона чинить опір, то між ними розпочинається боротьба.

Н. Дороніна окреслює притаманні для американської соціології критерії конфлікту:

- «наявність, принаймні, двох сторін, які контактують одна з одною;
- взаємозаперечні чи несумісні інтереси через нестачу ресурсів;
- поведінка, спрямована на знищення планів, намірів (...) сторони чи сторін, а також такі зносини, за яких одна сторона може щось отримати за рахунок іншої;
- ворожі дії, спрямовані проти іншої сторони, у відповідь;
- спроби силою добитися контролю над ресурсами, яких бракує тощо» [21].

Л. Герасіна, підсумовуючи погляди вищеперерахованих вчених, визначила два найважливіші усталені розуміння конфлікту:

- «зіткнення протилежних чи несумісних інтересів, дій, поглядів і цілей окремих осіб, соціальних груп або спільнот, політичних партій чи організацій, держав або їх спілок, різних соціальних (політичних чи економічних) систем;

- найбільш гострий спосіб розв'язання значних суперечностей, що виникають у процесі взаємодії, який полягає у протидії між суб'єктами конфлікту» [21].

У світовій історії жоден із міжнародних конфліктів не був точною копією іншого, що відбувався раніше. Кожна сутичка мала певну специфіку та особливості як щодо причин виникнення, засобів, складу конфліктуючих сторін, так і за своєрідністю перебігу подій.

Проблема дослідження особливостей перебігу та етапи міжнародних конфліктів впирається у відсутність єдиного розуміння меж конфлікту. Тобто, чіткого визначення початку та завершення не існує. Конфліктолог М. Лебедева пропонує варіантну модель розвитку та перебігу конфлікту. Її ідея полягає в тому, що існує послідовний вибір сторонами стратегії, метод і спосіб дії, підхід до розв'язання суперечності. На її думку, конфлікт є «ступінчастим явищем». Почергові стадії стають можливими за умови прийняття відповідних рішень конфліктуючими сторонами. Характер конфлікту, відповідно, впливає зі стратегії, яку обрали сторони. Оскільки всі дії конфліктуючих сторін мають продовження, паралельно формується й спосіб поведінки в критичній ситуації. За умови, що у поведінці сторін переважає стратегія пошуку компромісу, тобто взаємного рішення, вони мають значні шанси на порозуміння. Проте, здійснення ними лише односторонніх кроків загострює ситуацію, поглиблює позиції учасників конфлікту. Кожен наступний крок тієї чи іншої сторони може призвести до підвищення ризику збройного зіткнення.

Три найважливіші фази міжнародного конфлікту вирізняє Р. Сетов:

- латентна;
- криза;
- війна [20].

Компромісний варіант, порівняно із силовим, не має притаманної риси боротьби, оскільки в такій ситуації фаза загострення на максимальному

своєму рівні не розвивається в напрямку подальшої конфронтації, а продовжується шляхом так званої розрядки, якщо можливим є компроміс. Яскравим прикладом є стосунки між США та СРСР у 70-х роках ХХ століття. Оскільки, обидві сторони, доходячи до точки піку свого протистояння, за яким може бути застосована сила й повернення до попередніх зносин неможливе, відмовляються від ідеї застосунку сили та зброї, розв'язують протиріччя шляхом дипломатії та взаємних поступок на всіх рівнях.

Відповідно, такий варіант розв'язання суперечності між учасниками міжнародних відносин і прихід до спільного рішення передбачає досягнення згоди між ними. Зокрема, ймовірні взаємні поступки, що можуть частково або повністю задовольняти інтереси обох сторін, в ідеальному випадку, відіграють важливу роль в питанні несилового закінчення конфлікту, примирення або компромісу. В протилежному випадку існує ймовірність зниження напруженості в міжнародних відносинах опонентів. Такий розвиток подій інколи призводить до рецидиву конфлікту, як наприклад, сталося з процесом розрядки у 70-х роках ХХ століття. Даний розвиток конфлікту протікав у дві фази: загострення та розрядка (деескалація). Це, однак, не змінює суті конфлікту, а лише позбавляє його силового аспекту.

Також важливо розуміти істотну різницю між поняттями «конфлікт» і «криза». На думку Р. Лебова, «міжнародними кризами можна вважати ситуації, коли влада низки держав вважає, що існує істотна загроза їх стратегічним інтересам, а прийняття будь-яких рішень може призвести до збройного конфлікту. Кризи мають різний характер і завжди відрізняються між собою тими політичними цілями, які ставлять перед собою ворогуючі сторони. Згідно з цим критерієм, кризи можуть відбуватися:

- як логічний початок збройного зіткнення, що впливає із несумісності стратегічних інтересів сторін;
- як претекст до збройного нападу на територію іншої держави згідно з попередньо прийнятим рішенням;

- як симуляція однієї зі сторін, метою якої є силовий тиск на опонента;
- як симуляція однієї зі сторін, щоб створити враження про свою готовність до війни та змусити протилежну сторону до позиційних поступок» [21].

Поступка в ситуації конфлікту або розв'язка протиріччя компромісним шляхом є передумовою розрядки напруженості у відносинах між сторонами. Проте, відмова від конфронтації в односторонньому порядку може призвести також і до негативних наслідків. Наприклад, у 1938 році Чехословаччина відмовилась від власного суверенітету над Судетською областю. Як наслідок, це послабило напруженість у її стосунках із Німеччиною, але не врятувало від повної втрати власного суверенітету. Тому, застосування принципу «земля за мир» у конфлікті не завжди сприяє національній безпеці, власним інтересам і стабільності у міжнародних відносинах.

Дослідження анатомії міжнародних конфліктів є важливою теоретичною основою розробки концепцій національної та міжнародної безпеки. Уряди суверенних національних держав постійно намагаються реалізувати на практиці комплекс заходів, метою яких є прагнення лімітувати можливі загрози, а якщо це неможливо, то використовуючи всі доступні заходи задля збереження миру та адекватно реагувати на негативні чинники.

1.2 Витоки кубинської ракетної кризи

Після смерті Й. В. Сталіна основою зовнішньополітичної доктрини радянського керівництва стала ідея про мирне співіснування капіталістичної і соціалістичної систем. Таке існування сприймалося як політична, економічна та ідеологічна боротьба. 15 вересня 1959 року розпочався державний візит до США голови Ради міністрів СРСР Микити Хрущова. 18 вересня 1959 року на засіданні 14 сесії Генеральної асамблеї ООН СРСР був запропонований новий підхід до скорочення гонки озброєнь. М. С. Хрущов від імені

радянського уряду зробив заяву про загальне і повне роззброєння. Програма роззброєння передбачала 4 етапи і була розрахована на 4 роки. Планувалося розпустити сухопутну армію, військово-морський флот і військово-повітряні сили; скасувати генеральні штаби, військові міністерства, військові бази; закрити військові навчальні заклади та знищити або переробити вже створену зброю. Військові ракети всіх радіусів дій пропонувалося ліквідувати, залишивши ракетну техніку лише як засіб транспорту та освоєння космічного простору. Мали зберегтися лише мінімальна внутрішня охорона (поліція), озброєна легкою стрілецькою зброєю, роль яких полягала у підтримці порядку і захисті особистої безпеки громадян [12, с. 155].

Орієнтація М. Хрущова на політику мирного співіснування держав з різними соціальним ладом та можливість запобігання війни, містять своє підтвердження у статті Микити Сергійовича «Про мирне співіснування», яка була написана для американського журналу «Форін Афферс». В цій статті, написаній з великою переконливістю і гарною аргументацією, викладені основи політики мирного співіснування, необхідності відмови від війни, як способу вирішення спірних питань, зобов'язання про ненапад, також не порушувати територіальної цілісності та суверенітету один одного ні за яких обставин. Хрущов всіляко доводить, що є лише один шлях і вихід із існуючої напруженості – мирне співіснування. Він переконує у необхідності усунути навіть можливість розвитку війн, позбавити потенційних «підпалювачів» війни матеріальних засобів, без яких неможливий її початок і ведення [12, с. 155].

Вираз «холодна війна» в політичному лексиконі з'явився з подачі американського підприємця та політика Б. Баруха в 1947 році і незабаром став популярним завдяки статтям американського публіциста І. Ліпмана.

Термін вживається у двох значеннях. У широкому – як синонім слова «конфронтація» і застосовується для характеристики всього періоду міжнародних відносин від закінчення Другої світової війни до розпаду СРСР. У вузькому розумінні під поняттям «холодна війна» маємо на увазі гостру

фазу конфронтації, тобто протистояння на межі війни. Зміст «холодної війни» полягає в тому, що держави, які протистоять одна одній, вдаються до демонстративних ворожих кроків і погрожують застосуванням сили, але водночас стежать за тим, щоб ескалація не призвела до стану «гарячої» війни. Така конфронтація була в цілому характерна для міжнародних відносин у період від блокади Західного Берліна 1948-1949 років до Карибської кризи 1962 року, конфронтація меншої інтенсивності мала місце і в наступні часи [19, с. 14]. Карибська криза – найнебезпечніша криза часів радянсько-американського протистояння у роки «холодної війни», що поставила світ на межу термоядерної війни [6, с. 1].

Найбільш повний американський стратегічний план дій у «холодній війні» був висунутий маловідомим на той час співробітником дипломатичної служби Джорджем Кеннаном, який очолював політичний відділ посольства США в Москві. Жоден дипломатичний працівник ніколи не формував внутрішні американські дебати щодо світової ролі Америки такою ж мірою. Тоді як Вашингтон все ще купався в ейфорії воєнного часу, заснований на вірі в добру волю Сталіна, Кеннан передбачав конфронтацію, яка насувалася. Сполучені Штати, стверджував він в особистому листі до колеги в 1945 році, повинні визнати той факт, що їхній союзник СРСР після закінчення війни стане їхнім супротивником: «Основний конфлікт, отже, виникає в Європі між інтересами атлантичної морської сили, яка вимагає збереження енергійного та незалежного політичного життя в Європі, а також інтересами ревнивої євразійської сухопутної держави, яка повинна завжди прагнути розширення на захід і ніколи не зупиниться в безпечному з власного погляду місці. Аж поки не дійде до Атлантичного океану [15, с. 227].

Передісторією Карибської кризи стали «драматичні події» у відносинах між Північноатлантичним альянсом (НАТО) та Організацією Варшавського договору (ОВД), а саме розміщення американських ядерних ракет на Європейському континенті в Італії та Туреччині (остання мала тоді спільний кордон з СРСР) та зведення у серпні 1961 року Берлінського муру. Два блоки

– НАТО та ОВД – не просто стояли на межі конфлікту, а готувалися до війни [8, с. 1].

«Глобалізація «холодної війни» сталася протягом 1950-х років. У геополітичному аспекті ця війна стала природним наслідком конфронтації, що зіткнула одну державу, яка домінувала над суходільним масивом Євразії, з іншою, яка могла послати свої суходільні, морські та повітряні сили в усі частини світу. У своєму політичному, економічному та ідеологічному аспектах війна відбивала суперництво одного блоку, що мав претензії на світовий патронаж над комуністичними революціями, з іншим блоком, що обстоював демократію, капіталізм і свободу торгівлі. «Холодну війну» живив тодішній процес деколонізації, який залишив по собі низку нестабільних постколоніальних держав, відкритих для війн, що їх провадили ставленики обох сторін; подекуди, як-от у багатих на нафту країнах Близького Сходу, неоціненні ресурси становили нездоланну спокусу» [9, с. 1147].

Карибська криза стала, мабуть, найгострішим і найнебезпечнішим епізодом холодної війни, яку впродовж 40 років вели СРСР і США. Пік конфлікту припав на другу половину жовтня 1962 року. Сама криза визріла як результат антикубінської політики Білого дому, який намагався не допустити «відходу» Острова Свободи з-під контролю Вашингтону [30, с. 1].

«Із суто військового погляду, «холодну війну» можна поділити на кілька окремих фаз. У 1950-х роках, коли США мали вирішальну перевагу завдяки могутньому ядерному арсеналові і досконалим засобам повітряної доставки боезарядів, совети не могли піти на ризик великого зіткнення. Наприкінці 1950-х років гра змінилася. Завдяки супутникові (1957 рік) та інциденту з літаком У-2 (1960 рік) Кремль зміг продемонструвати, що його ракети більше ніж надолужили технологічне відставання. Наддержави витрачали величезні ресурси на «космічну гонитву», розгортання мережі штучних супутників і міжконтинентальних балістичних ракет (МБР). У 1980-х роках гонка озброєнь піднялася на ще один щабель із розгортанням нової страхітливої зброї – радянських ракет СС-20 та американських «Першинг-2» і

крилатих ракет. Найбільша напруга виникла наприкінці 1950-х років, оскільки обидві сторони могли обстоювати своє, навіть думки не маючи про поразку. Свого піку вона досягла під час кубинської ракетної кризи в жовтні 1962 року» [9, с. 1148].

Дослідники подій осені 1962 року, які стали винятковими в глобальній політичній, дипломатичній і військовій історії другої половини ХХ століття, називають ряд причин, які призвели до напруги всього світу.

Одні вважають, що її причини носили військовий характер: СРСР прагнув зменшити дисбаланс в кількості ядерних боєголовок. О. Чучалін зазначає, що до 1960 року ядерні арсенали сторін досягли розміру: приблизно 6000 боєголовок у США та приблизно 300 боєголовок у СРСР. В. Мікеладзе, О. Потехін називають політичні причини: прагнення США не допустити розповсюдження комунізму на Західну півкулю. Серед цих праць поширена думка, що однією з причин Карибської кризи була взаємна недовіра. Підкреслюються «цивілізаційні відмінності між двома наддержавами, нездатність керівництва адекватно оцінити наслідки власних рішень, реакцію протилежної сторони на підставі цих відмінностей» [30, с. 1]. Проте, явна гонка озброєнь і спроба вагомо розширити сферу свого впливу на інші країни були основними причинами.

Зокрема, дослідники наголошують на радянсько-американське атомно-ядерному протистоянні та відсутності паритету сил у наддержав (США знаходились у більш вигідному геополітичному становищі з точки зору наявності сильних союзників). З цього приводу В. Мікеладзе вважає, що «епіцентром подій був острів Куба, а головними учасниками – СРСР та США, роль європейських союзників США в цих подіях була надзвичайно важливою. Вони перебували в безпосередній близькості до СРСР та країн комуністичного табору, тому повинні були діяти надзвичайно обережно, і разом з тим, намагатися чинити опір радянській загрози в Європі» [22, с. 338].

Різна ідеологія та ідеали – не останні причини, які займають не останнє місце в Кубинській ракетній кризі, як її називають в США. Оскільки

«непримиренна ідеологізація в міжнародних відносинах носила особливий характер, то це зіткнення можна розглядати як суперництво сторін, як протистояння ідеалів і моральних цінностей. Ідеалів рівності та соціальної справедливості – у «світі соціалізму» і свободи, конкуренції та демократії – у «вільному світі» [26, с. 15]. «Приписи, чутки, дезінформація чинили свій відповідний вплив на світ. Радянська пропаганда приписувала Сполученим Штатам потяг до світового панування, на шляху до цього їм треба було знищити СРСР, а американська – переконувала громадськість у намірах Москви поширити комунізм на весь світ» [26, с. 15]. До того ж радянська пропаганда наголошувала на тому, що «Карибська криза виникла в результаті дій США, спрямованих на придушення революції на Кубі» [2, с. 280].

Проте, на наш погляд, в Карибській кризі слід звернути увагу на взаємовідносини трьох лідерів – Ф. Кастро, М. Хрущова, Дж. Кеннеді та їх радників. Політики Ф. Бурлацький і В. Семичасний [2] проаналізували результати Карибської кризи і схиляються до думки, що «не можна з точною впевненістю говорити про перемогу або поразку однієї зі сторін. СРСР домігся закриття американської бази в Туреччині, хоча до цього варто враховувати постійно здійснюваний тиск Пентагону» [32, с. 15].

До того ж, відіграв роль і психологічний фактор. «М. Хрущов прагнув змусити американців відчувати те, що відчував Радянський Союз, оточений американськими ракетними базами. Певні натяки на це містяться в спогадах самого М. Хрущова: «Дуже важко знайти ось це щось, що можна було протиставити США. Природно, відразу напрошувалось таке рішення: США оточили Радянський Союз своїми базами, розмістили навколо нас ракети. Ми знали, що ракетні війська США стоять в Туреччині та Італії, а про Західну Німеччину можна і не говорити! Ми допускали, що, можливо є вони і в інших країнах. Вони оточили нас військово-повітряними базами, і їхні літаки знаходяться на відстані радіуса дії від наших життєвих промислових і державних центрів. А літаки ці озброєні атомними бомбами. Чи не можна протиставити їм те ж саме? (...) Вони оточили нас військовими базами і

тримають під можливістю ударів нашу країну. А тут американці б самі відчули, що означає таке становище», – зазначав М. Хрущов» [2, с. 282-283].

Існує теорія, яку не варто відкидати з уваги, що «зовнішні чинники, які вплинули на хід подій теж відносяться до причин і витоків протистояння. В рамках цієї концепції покладені деякі аспекти світової політики, тому Карибська криза розглядається як складова Берлінської кризи 1958-1963 рр., а поза контекстом – ситуація в Бразилії, внутрішні проблеми США, які теж стали дотичними до Карибського протистояння. На основі досліджень, М. Хрущов прагнув домогтись нових умов переговорів зі Сполученими Штатами, створити можливість для досягнення компромісу і таким шляхом отримати те, до чого прагнув протягом 1960-1962 рр.: визнання Німецької Демократичної Республіки (НДР), закріплення нового статусу Західного Берліну, кордонів, серйозних змін в радянсько-американських відносинах» [2, с. 282].

«Потужну провокацію створювала ядерна зброя, що з початку 50-х рр. додавала конфліктності у світовому процесі в умовах «холодної війни» [26]. Особливо, коли Радянський Союз «тимчасово набув лідерство в ракетних носіях ядерної зброї («ефект супутника» 1957 р.) і випробував термоядерну бомбу» [26, с. 15].

Однак, причини Карибської кризи не зовсім вірно було б обмежувати вище зазначеним. Це цілий клубок проблем: американо-кубинських, радянсько-кубинських, радянсько-американських відносин, космічної гонки (успіхи СРСР у цій сфері були більш вражаючими і американський уряд побоювався поглиблення відставання в цій області досліджень, адже космічні програми носили в собі й воєнне направлення).

Проте, єдине лишається безперечним фактом: СРСР і США були безумовними наддержавами за критерієм здатності знищення життя на Землі [26, с. 15].

РОЗДІЛ II. Карибська криза як кульмінація «холодної війни»

2.1 Конфронтація між СРСР і США за сфери впливу

Міжнародним відносинам 1960-1970-х років насамперед притаманне протистоянням радянського і західного блоків. Спектр взаємин між центрами цих систем – СРСР і США – як правило, визначався їхніми міждержавними відносинами, які в свою чергу, залежали від існуючого балансу сил. Це виражалося у паритеті військово-стратегічної сфери [12].

«Конфронтація під час «холодної війни» – це відносини між країнами, за яких дії однієї сторони систематично протиставляються діям іншої, тобто так звана гра з нульовою сумою. Проте, це не виключає періодичного співробітництва між ворогуючими суб'єктами за окремими напрямками відносин. Подекуди економічному співробітництву не ставало на заваді політико-ідеологічне протистояння між «вільним світом» на чолі з США та «соціалістичним табором», комендантом якого призначив себе Радянський Союз. Як зазначає А. Богатуров, хоча в основі «холодної війни» був страх перед першим ударом супротивника та недовіра до його «справжніх» намірів» [26, с. 15].

Біполярний порядок демонстрував той факт, що після Другої світової війни виник значний відрив США і СРСР від інших держав за рахунок сукупності військово-силового, політичного, економічного та ідеологічного чинників. Хоча донедавна досить поширеним серед радянських і вітчизняних дослідників був міф про подібність двох наддержав за позначкою потенціалу, що буцімто надавало їм можливість для змагань на рівних. Насправді Сполучені Штати вели перед на дистанції, а СРСР намагався «наздоганяти та переганяти», що призвело до виснаження СРСР [26, с. 14].

Зазвичай, вказують на те, що ця конфронтація мала на меті ідеологічний характер. Проте, протистояння між США і СРСР проявлялося практично в усіх сферах життя і стало, багато у чому, вагомим фактором щодо внутрішньої та зовнішньої політики обох країн.

У квітні 1961 року відбулася висадка десанту США в затоці Кочінос на Кубі з метою повалити уряд Ф. Кастро. Операція під назвою «Мангуст» зазнала фіаско. Тому, Ф. Кастро остерігався, що США можуть здійснити ще одну спробу інтервенції та звернувся до Радянського Союзу про допомогу (див. Додаток А). Лідер СРСР, М. Хрущов разом із керівництвом дійшов висновку, що найефективнішим способом захисту буде розміщення на території Куби ядерної зброї (див. Додаток Б). Ця ідея та ініціатива розміщення ракет на Кубі, що викликала загострення ситуації в районі Карибського моря, виходила, за спогадами тогочасних свідків, від самого М. Хрущова. При цьому М. Хрущов стверджує, що «СРСР мав лише одну мету: збереження революції на Кубі. Для радянського уряду було надзвичайно важливо утримати цей острівець соціалізму в зоні інтересів США» [2, с. 281-282].

Проте, Ф. Бурлацький, О. Трояновський, А. Добринін, вважають інакше – збереження Куби було головною, проте, не єдиною метою. Так, Ф. Бурлацький, який в той час керував групою консультантів у відділі соціалістичних країн ЦК КПРС, ставить під сумнів захист Куби як основну мету, оскільки кубинці про таку форму захисту не просили, а в розміщенні ракет в своїй країні вбачали засіб зміцнення обороноздатності всього соціалістичного табору. На думку Ф. Бурлацького, СРСР переслідував ще одну мету – «змінити стратегічний баланс сил між СРСР та США, продемонструвати радянську могутність і домогтись якщо не військового, то політичного паритету» [2, с. 282].

Вже в червні 1962 року Генеральним штабом СРСР була розроблена операція, яка мала кодову назву «Анадир» [32, с. 3]. Радянський контингент, очолюваний генералом І. Плієвим, складався з 50 тис. 874 чоловік. З ядерної зброї спрямовувалося 36 ракет середньої дальності Р-12, ракети далекої дії Р-14, тактичні ядерні ракети типу «Луна» (див. Додаток В). Крім цього, два танкових батальйони (оснащених новими Т-55), ескадрилья винищувачів

МІГ-21, 42 бомбардувальники ІЛ-28, 12 підрозділів ракет ППО СА-2 [18, с. 3].

Керівництво хотіло ввести США в оману і залишити в таємниці справжній тип вантажу та його місце призначення. Переконували, що відправляють вантажі на Чукотку. Для того, щоб надати плану правдивості, в порти приходили вагони, які були повністю набиті шубами та дублянками. План був практично ідеальний, але залишалася суттєва проблема: майже неможливим залишалось приховати ракети від американських літаків-розвідників У-2 [32, с. 3]. У підсумку було вирішено скорегувати план так, щоб ракети були виявлені не раніше початку монтування.

Всю зброю, включаючи ракети і техніку, доставляли в кілька портів Сєвєроморська і Севастополя. Для виконання операції було виділено 85 військових суден. Спочатку навіть капітанам не повідомляли, що знаходиться у трюмах і куди має прямувати судно. Лише видавали запечатаний конверт, який дозволялося відкрити тільки після відчалування. У конвертах була одна вказівка: «Направляйте судно в бік Куби і за всяку ціну уникайте контакту з кораблями НАТО». Судна прибули на Кубу тільки в серпні. Перша частина ракет була розвантажена 8 вересня, друга – 16 вересня 1962 року [19, с. 3].

На фото, зроблених американськими літаками-розвідниками в кінці серпня, були відображені перші позиції з поміченими знаряддями СРСР. Проте, 4 вересня 1962 року Дж. Кеннеді зробив заяву, що на Кубі немає ракет, призначення яких для наступу. До вересня американські розвідники робили по два вильоти на місяць. Однак, вже 5 вересня того ж року президент США заборонив розвідувальні операції. Причин було кілька, зокрема:

- негода, яка не дозволяла здійснювати політ;
- страх перед початком війни, яка могла розв'язатись в разі, якщо хоч один літак США буде збитий.

Згодом польоти були відновлені. Вже 14 жовтня 1962 року перший політ був виконаний Р. Хейзером. Після польоту плівка із записом була вручена ЦРУ (Центральне розвідувальне управління). На ній було чітко видно, що на Кубі знаходиться значна кількість ракет середньої дальності (див. Додаток В). Президент був проінформований вранці 16 жовтня 1962 року (див. Додаток Д). Того ж дня був виданий наказ про частіші розвідувальні польоти – по шість разів на день [32, с. 3].

Дізнавшись про паралельно-асиметричну відповідь СРСР на дії США (розгорнуті ракети в Італії та Туреччині) США серед іншого, було розглянуто варіант військового вторгнення на Кубу. Радники Дж. Кеннеді у Білому домі запропонували кілька варіантів вирішення проблеми:

- переведення військ на Кубу;
- проведення повномасштабної військової операції на Кубі;
- знищення ракетних баз на Кубі точковими ударами;
- морська блокада.

Перший варіант відхилили одразу. Єдиний метод, який розглядався урядом – військовий, так як дипломатія не допомагала, а хід дій з кожним днем ускладнювався [22, с. 4]. Проте, президент США все ж створив запис своєї промови на випадок початку Третьої світової війни (див. Додаток Е).

В результаті, президент Дж. Кеннеді пішов на військово-морську блокаду острова. Незабаром почалася повномасштабна підготовка і переведення військ на Кубу. Військові постійно квапили президента і чинили на нього тиск. Вони вважали, що всі заходи слід почати виконувати якомога швидше, а саме до закінчення установки ракет, інакше операція зазнає провалу [32, с. 4].

Дж. Кеннеді вагався в категоричному рішенні. Оскільки, оголошення блокади, згідно з міжнародним правом, вважалось актом війни. У підсумку, президент США виніс тему блокади на обговорення ОАД (Організації американських держав). Організація підтримала Дж. Кеннеді, і спираючись

на Міжамериканський договір взаємної допомоги (див. Додаток Ж), назвали це не блокадою, а «карантином» (див. Додаток И). Тому, блокаду було введено 24 жовтня 1962 року о 10 годині ранку. 180 американських суден оточили Кубу [32, с. 4].

Ситуація загострилася після того, як над Кубою був збитий американський літак-розвідник [7, с. 1] У-2, пілот якого майор Р. Андерсен, загинув. Певний час у монографічній літературі переважала думка, що літак збили кубинці. Проте, кубинці не мали такого озброєння, яке могло б збити американський літак. Подробиці цього інциденту висвітлюють спогади військових, що перебували в той час на Кубі. Наказ про знищення американського літака-розвідника диктувався розвитком обставин і був відданий командуванням Групи радянських військ для того, щоб покласти край безкарному «господарюванню» американських ВПС (Військово-повітряні сили СРСР) в повітряному просторі Куби [2, с. 287].

Стурбованість радянського уряду можливими наслідками подальшого протистояння із США призвела до активних дипломатичних пошуків щодо врегулювання Карибської кризи. Як зазначають А. Добринін і (радянський посол на Кубі) О. Алексєєв, помилка М. Хрущова і радянського уряду полягала насамперед в тому, що заздалегідь не було передбачено альтернативних варіантів, пов'язаних із певним розвитком подій після встановлення радянських ракет на Кубі. В результаті СРСР був змушений у ході бурхливих подій імпровізувати і, як наслідок, опинився в небезпечній кризовій ситуації. Це стало поштовхом до підриву його позиції на міжнародній арені та в країні [2, с. 288].

Війська НАТО і країн Варшавського договору були переведені в стан постійної готовності. 24 жовтня 1962 року п'ять радянських кораблів підійшли впритул до зони блокади і зупинились. Над світом нависла загроза початку ядерної війни між двома військовими гігантами. Наслідки призвели б до знищення більшої частини території Радянського Союзу і приблизно третини території США.

Але в останню мить, за три години до можливого удару США по Кубі, обидві сторони знайшли компроміс.

2.2 Участь «третьої сторони» в Карибській кризі

2.2.1 Місце Ватикану у вирішенні конфлікту

Безпосередня участь «третьої сторони» у дипломатії часів «холодної війни» неминуче посідала другорядне місце порівняно із головною конфронтацією між США і СРСР. Проте, із середини 1950-х років участь інших сторін, що здавалася своєрідним арбітражем, ставала дедалі активнішою. Наприклад, 1957 року Польща подала до ООН план Рапацького, за згодою СРСР, про вільну від ядерної зброї зону в Центральній Європі. 1960 року – план Гомулки про замороження у тій самій зоні ядерних озброєнь [9, с. 1151].

Загалом, очільники всіх держав часу Карибської кризи ділилися на тих, хто став на сторону одного з блоків та тих, хто закликав до миру, компромісу, порозуміння за столом переговорів. Одним із закликаючих до миру був Папа Іван XXIII. В історії він отримав ім'я «Папа Миру» (Papa Pacelli).

У розпалі Карибської кризи, 25 жовтня 1962 року, Папа, закликаючи до миру, звернувся до лідерів США та СРСР. Після гострої фази кризи Папа, будучи важко хворим, знайшов натхнення для створення Енцикліки «*Pacem in terris*» («Мир на землі»). Це була соціальна енцикліка Католицької церкви, присвячена питанням як миру, так і війни. Публікація Енцикліки «*Pacem in terris*» припала на 11 квітня 1962 року. Адресована вона була «усім людям доброї волі» [8, с. 153]. Енцикліка критикувала владу сили, зброї, насилля та погроз: «Влада, що базується виключно або головним чином на погрозах або страху покарання, або на обіцянках та привабливих винагородах, не наближає ефективно людей до реалізації загального блага; і навіть якщо, за гіпотезою, наблизить, це не відповідатиме їхній гідності як персон, тобто розумної та вільної істоти. Насамперед, влада – це моральна сила, яка

зобов'язана звертатися до совісті, до обов'язку, тому що кожний повинен добровільно здійснювати свій внесок у загальне благо».

Енцикліка стала позитивним поштовхом задля зрушення позицій лідерів США і СРСР в бік компромісу, думок про мир. Оскільки, після прочитання цього матеріалу Дж. Кеннеді заявив: «Я пишаюся тим, що я католик». Генеральний секретар Радянської компартії Микита Хрущов, у листі німецькому канцлерові Аденауеру, висловив свою повну прихильність думці Папи ХХІІІ: «Я атеїст і комуніст, і я не можу поділяти філософські бачення світу Івана ХХІІІ, але я підтримую його прихильність до миру» [8].

Одним із палких «пропагандистів» миру і важливих акторів, до чієї думки прислухалися, того часу був Папа Іван ХХІІІ. Усвідомлюючи можливі негативні руйнівні катастрофічні наслідки та спостерігаючи за розвитком драматичної ситуації, діяльність Івана ХХІІІ була зосереджена в ім'я миру. Він постійно оприлюднював свої звернення до усього людства та зацікавлених сторін, щоб запобігти загрози війни, яка могла спалахнути в будь-який момент.

«25 жовтня 1962 року в розпал ракетної кризи на Кубі Папа Іван ХХІІІ на Ватиканському радіо виголосив повідомлення «Radiomensaje por la paz y fraternidad entre los hombres» для порозуміння і згоди між народами, звертаючись до правителів землі. Папа описав кризу наступними словами: «Загрозливі хмари стали затьмарювати міжнародний горизонт і сіяти паніку серед мільйонів сімей». Також, у ситуації, що склалася Іван ХХІІІ наголосив на ролі влади і церкви в побудові миру та братерства: «Церква не любить нічого, крім миру та братерства серед людей, і тому невтомно працює, щоб ці цілі могли бути реалізовані. В зв'язку з чим ми нагадуємо про серйозність обов'язків тих, хто бере на себе відповідальність за владу». І додав: «Із сумлінням послухайте заклики, що лунають з усіх куточків Землі, від невинних дітей до людей похилого віку, від окремих людей до громад, які закликають: мир, мир!» [8, с. 156]

Папа звернувся до урядів та очільників усіх країн, щоб зробити усе в мирний спосіб задля збереження миру: «Ми благаємо всіх правителів, які не залишаються глухими до цього крику людства. Нехай вони роблять все можливе, щоб врятувати мир; таким чином, вони уникнуть жахів світової війни, страшних наслідків якої ніхто не може передбачити». Завершив він своє звернення закликом до переговорів: «Сприяння, підтримка та прийняття переговорів на всіх рівнях і в будь-який час є мірою мудрості та розсудливості, яка приваблює благословення Неба і Землі» [38].

Звернення за кілька годин було доставлено до посольства США при Святім Престолі та представникам Радянського Союзу, акредитованим при уряді Італії із закликом до Президента США Дж. Кеннеді та до керівника СРСР М. Хрущова не доводити конфлікт до збройного протистояння – війни. Наступного дня слова Папи були надруковані в усіх примірниках міжнародних газетах. 26 жовтня – послання було опубліковано на першій шпальті радянської «Правди» [8, с. 157].

Одні дослідники стверджують, що завдяки саме посланню Папи було досягнуто компромісне рішення. Саме ця подія посприяла гідному відступу опонентів від зони зіткнення зброєю. Інші – наголошують, що науковці з точки зору політології, міжнародних відносин і конфліктології часто не надають належної уваги важливості закликів і публічних звернень Папи до всього світу задля мирного вирішення конфлікту.

Цікавим є те, що М. Хрущов визнавав важливість закликів і діяльності Папи Івана XXIII. 13 грудня 1962 року, у своєму інтерв'ю з американським журналістом Норманом Казенсом, радянський лідер говорив: «Заклик Папи вирішувати кризу в Кубі був справжнім променем звільнення світла. Я був дуже вдячний повірте, в ці дійсно небезпечні дні» [8]. Також Хрущов говорив Норману Казінсу: «Папа і я можемо бути не згодними в багатьох проблемах, але нас об'єднує прагнення до миру [...]. У порівнянні з тим, що Папа Римський Іван XXIII зробив для миру, це була гуманітарна інтервенція, яка запам'ятається в історії» [8]. Це підтверджує наші роздуми про те, що

Карибська криза стала справжнім викликом для дипломатів і політиків, важливим випробуванням для людства загалом.

Папа закликав будувати всі зовнішні відносини між політичними спільнотами, державами, націями на правді. Він засуджував усіляке прагнення ескалації та потягу до домінування: «Політичні спільноти можуть відрізнитися між собою в ступені культури та цивілізації або економічного розвитку. Однак, це ніколи не може виправдати той факт, що вони несправедливо стверджують свою перевагу над іншими; навпаки, це може бути причиною того, чому вони почуваються більш зацікавленими у роботі для загального підйому» [8].

Таким чином, Папа Римський Іван XXIII зробив справді вагомі кроки для утвердження миру та для мирного вирішення Карибської кризи, наслідки якої могли б бути руйнівними в усіх контекстах. Спонукального характеру звертання, заклик Папи до конфронтуючих урядів США та СРСР, до віруючих, мали значний вплив на мирне врегулювання жовтневої кризи в регіоні.

За роки понтифікату, Іван XXIII став, без перебільшення, більше ніж «пропагандистом» миру та реформатором, але і борцем за мир у всьому світі, за що й отримав красномовне ім'я – «Папа миру». Іван XXIII є втіленням здатності людини здійснювати неабиякий моральний вплив на наймогутніших людей земної кулі – лідерів США і СРСР – здатних змінити хід історії, чиє зіткнення змусило світ опинитися на порозі ядерної катастрофи.

РОЗДІЛ III. Дипломатія як індикатор радянсько-американських сутичок

3.1 Таємні переговори М. Хрущова та Дж. Кеннеді

Сталий розвиток соціуму характеризується значним посиленням напруженості, зростанням протиріч, виникненням численних конфліктів, сутичок, боротьби за місце під сонцем у різних сферах життя. Дослідження акцентують увагу на проблемі, пов'язаній з регулюванням конфліктів та управлінням ними не даремно [36, с. 397].

Дипломатичним відносинам ставали на заваді найрізноманітніші перешкоди. «Рада Безпеки ООН була паралізована 40 років, найчастіше через радянські вето. Шпигунська війна сягнула гротескних вимірів: радянські завербовані агенти проникли на найвищі рівні західної розвідки в Британії, а східнонімецькі агенти – в Бонні. У 1950-х роках, за часів сенатора Джозефа Мак-Карті, розумний страх перед діяльністю комуністичних агентів у США призвів до цілком нерозумного «полювання на відьом». Кілька будинків американського посольства в Москві були такі нашпиговані електронними «жучками», що доводилось покидати ті приміщення. Довіри не було» [9, с. 1149].

Однак, попри вище зазначене, важливу роль у виробленні компромісу між двома урядами відіграли контакти брата президента Р. Кеннеді і радянського посла в США А. Добриніна. Власне, завдяки їхньому постійному переговорному процесу, відбувалось узгодження позицій сторін з умов врегулювання кризи. Особливо це стосувалося питання американських ракет в Туреччині. «Президент США не бажав публічно обговорювати це питання. Оскільки це обговорення завдало б удару по НАТО і по становищу США як лідера союзу, але був згоден домовитись з радянським лідером через конфіденційний канал щодо їх вивезення протягом 4-5 місяців після завершення Карибської кризи. Про що і було повідомлено під час розмови Р.

Кеннеді А. Добриніну. СРСР погодився на таке вирішення проблеми «турецьких ракет», оскільки поспішав з врегулюванням кризи» [2, с.288].

Домовленість полягала у поступках зі сторін обох опонентів. СРСР мали забрати ракети з Куби, надати всі умови для доступу туди інспекторів ООН. Щодо США, то вони демонтують свої ракети в Туреччині у піврічний термін. Також зобов'язуються не намагатися створити на Кубі переворот.

Сьогодні ніхто не може стверджувати напевне, хто першим запропонував мир. Прямого телефонного зв'язку між лідерами ядерних держав не було. Проте, фактом залишається те, що протягом усієї кризи вони писали один одному розлогі листи. Також дослідники стверджують, що існував загадковий зв'язок через довгий ланцюжок розвідників. Через таких розвідників нібито М. Хрущову і прийшла звістка від Дж. Кеннеді: «На мене чиниться сильний тиск. Тож, може розпочатися війна» [31, с. 2].

Президент Дж. Кеннеді був задоволений виведенням радянських ракет з Куби 20 листопада 1962 року. Проте в радянських документах міститься інформація, що на Кубі залишились 100 ядерних ракет дальнього радіусу дії, про які американці нічого не знали. Хоча всі ракети середнього та ближнього радіусу дії були виведені. Зброя перебувала на території Куби до 10 грудня 1962 року. Американці дізнались про це лише через декілька десятиліть. На деякий час усі сторони трикутника Вашингтон-Гавана-москва були задоволені результатом. Для США демонтаж ракет та усунення загрози радянських ракет з Куби були перемогою; для Куби – гарантія незалежності та субсидійної допомоги від СРСР; для СРСР – гарантія свободи Куби. Але найважливішим для СРСР був демонтаж американських ракет в Туреччині та Італії. Світова спільнота уникнула війни [8, с. 157].

В. Гришин на одному із засідань переказав слова М. Хрущова, коли домовленість із США була досягнутою: «У дні Карибської кризи я з усією гостротою відчув величезну відповідальність перед країною, радянським народом, усім світом за пряму загрозу виникнення ядерної катастрофи. Як згадував Дж. Кеннеді: «Велика трагедія полягала в тому, що у випадку

допущення нашої помилки, вона б відобразилася не тільки на нас, на нашому майбутньому, нашому домі, нашій країні, але й на житті, майбутньому й домівках та країнах тих, кому ніколи не надавалось можливості зіграти свою роль, сказати «так» чи «ні», засвідчити свою присутність» [19, с. 15].

Історики також припускають, що одним з чинників мирного розв'язання кризи був тодішній бестселер Б. Такман «Серпневі гармати» про події початку Першої світової війни. Книга глибоко вразила Дж. Кеннеді. Він подарував її копії усім військовим радникам і членам свого кабінету. Дж. Кеннеді часто цитував цей твір і хотів, щоб його прочитав кожен офіцер в армії. Долю Карибської кризи вирішувала таємна дипломатія США та СРСР – все було доволі прагматично. Радянські та американські дипломати проводили постійні зустрічі, листувалися щодо вирішення кризи мирним шляхом, як тільки Дж. Кеннеді було оголошено блокаду Куби. Лідер США авжеж усвідомлював, що слід шукати компроміс. Хоча попри все, реальне співвідношення стратегічних ядерних сил 1962 року було трохи меншим, ніж 20:1 на користь США. Напрочуд дивним залишається те, що цієї джентльменської угоди про ненапад на Кубу дотримуються й до сьогодні. Вона не закріплена жодним міжнародним документом. Дж. Кеннеді й М. Хрущову вистачило витримки, мудрості та розуміння відповідальності за всі наслідки, не розв'язати Третю світову війну. Після кризи ракети набули слави кардинальної зброї, що може бути покликаним вирішувати гострі політичні проблеми [25, с. 7].

Відомий американський діяч, Г. Кіссинджер стверджував, що «перемозі в «холодній війні» була притаманна не лише дипломатія, а й вроджена амбівалентність». Важко знайти історичні паралелі тому факту, що Америка інтенсивно шукала і намагалася розгледіти власні моральні цінності зусиль в даному зіткненні. Дипломат акцентує нашу увагу на тому, що або американські цілі були нездійсненними, або стратегія, яку США обрала та впроваджувала не була сумісна з досягненням поставлених цілей. Критики та історики зробили висновок, що це сталося внаслідок нездатності подолати

«амбівалентність насилля і дипломатії, реалізму та ідеалізму, сили і легітимності, яка пронизувала все суспільство» [15].

Світ видихнув з полегшенням. Однак, це був далеко не кінець поодиноких конфліктів могутніх наддержав.

3.2 Наслідки Карибського конфлікту

Переговори про роззброєння тягнулися десятиліттями. Женевські пропозиції провалилися через відмову СРСР дозволити інспекцію. Московський договір 1963 року заборонив ядерні випробування в атмосфері. Проте, на той час докільку вже була завдана величезна шкода в масштабах усієї планети. Тобто, лише у другій половині 1960-х рр. створюються механізми попередження світової ядерної війни – модель «конфронтаційної стабільності». Правила, що були складені між 1962 і 1985 рр. і були негласними, справляли стримуючий вплив на міжнародні конфлікти глобального виміру. СРСР і США почали уникати ситуації, що могли б бути здатними спровокувати ядерний збройний конфлікт між ними. У ці роки була сформована концепція «взаємного ядерного силового стримування». На основі цієї концепції було створено доктрину стратегічної стабільності на базі «рівноваги жаху». Ядерна війна почала розглядатися винятково як крайній засіб вирішення міждержавних суперечок [26, с. 15].

Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, що був запропонований Великою Британією, підписали задля збереження монополії чотирьох наявних ядерних держав. Зокрема, для недопуску до ядерної зброї Китаю. Проте, договір зазнав провалу, лише тимчасово пригальмувавши ядерне озброєння. Перший раунд переговорів про ОСО-1 (обмеження стратегічних озброєнь) після чотирьох років роботи закінчився 1972 року тимчасовою угодою. Тривали переговори й про ОСО-2, доки 1980 року їх заблокував американський Конгрес. Подальші спроби домовитись про хоча б часткове зменшення військових арсеналів почалися із середини 1970-х років. Щодо переговорів про скорочення збройних сил, то вони точились п'ятнадцять

років у Белграді. Переговори про скорочення стратегічних озброєнь (Strategic Arms Reduction Talks, START), пов'язані з ядерною зброєю, відбувались у Мадриді з 1982 року. У висновку, тридцятирічні переговори виявились такими ж марними, як і низка громадських кампаній, що виступали проти ядерної зброї. Хоча й мали значну підтримку на Заході на початку 1960-х і на початку 1980-х років [9, с. 1150-1151].

Не можна оминати й того факту, що у 2017 році РФ розсекретила деякі дані та таблиці, в яких йшлося про те, що під час всієї операції на Кубі загинуло 64 радянських громадянина [32, с. 6].

Щодо загальних оцінок Карибської кризи, то «в мемуарних спогадах, опублікованих наприкінці 80-х – в 90-х роках, помітні нові тенденції, порівняно із заідеологізованими оцінками, що подавались в літературі протягом 60-х – середини 80-х років. Якщо раніше стверджувалось, що криза була врегульована виключно завдяки «миролюбній» і «мудрій» політиці СРСР, то тепер приходить усвідомлення, що обидві сторони – як СРСР, так і США – йшли на взаємні поступки з метою виходу з небезпечної ситуації та знаходження компромісного рішення. Так, О. Феклісов пише про те, що криза була врегульована в результаті спільного розумного компромісу: одна сторона погодилась вивезти ракети з Куби, інша – забрати їх з Туреччини. Саме так була ліквідована загроза ядерного зіткнення з непередбачуваними наслідками» [2, с. 290].

Операція «Анадир» і Карибська криза мали й позитивні наслідки. Карибська криза переконливо показала небезпеку прямого воєнного зіткнення двох лідируючих держав, попередженого на межі війни усвідомленням обома сторонами катастрофічних наслідків такого зіткнення. Уряди та їхні очільники усвідомили наростаючу небезпеку можливості повторення такої кризи і необхідності послаблення напруги цього протистояння.

В результаті радянсько-американської дипломатії був підписаний Договір про заборону випробування атомної зброї в трьох сферах: в

атмосфері, космічному просторі і під водою. Поза договором залишилися випробування під землею [20, с. 1].

Мала місце співпраця при підготовці Договору про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору (27 січня 1967 року), а також Домовленість про порятунок і повернення космонавтів та об'єктів, які були запущені в космічний простір (22 квітня 1968 року) [20, с. 1].

Також американською стороною було підняте до розгляду питання про відмову від створення протиракетної оборони (ПРО). Однак, СРСР виступив категорично проти. До цього часу в СРСР вже почали створювати перші елементи таких систем навколо москви і Таллінна (обмеження ПРО було не в інтересах Радянського Союзу) [20, с. 1].

В червні 1968 року вступила в дію радянсько-американська консульська конвенція. Зокрема, була відкрита авіалінія москва - Нью-Йорк. В цей же час почав здійснюватися обмін в області науки, культури, спорту та інших сфер, що передбачали співробітництво [20, с. 1].

Як слушно зазначає О. Алексєєв: «Саме тоді, в надзвичайній ситуації було випробувано новий хід вирішення гострих міжнародних проблем» [2, с. 290].

Проте, Карибська криза мала і серйозні негативні наслідки – довгострокові: радянський військовий генералітет скористався цим для того, щоб домогтися нової великої програми нарощування ракетно-ядерних озброєнь, почавши новий виток у гонці озброєнь. Знадобилося більше, ніж 10 років, щоб це питання було переведене в переговорну площину. Однак, сам СРСР став ініціатором нової гонки озброєнь, так званих «євроракет», створених в СРСР та США і націлених на Євразію з території європейських країн [20, с. 1].

Не оминаючи переваги варто зауважити, що найголовнішим наслідком успішного розв'язання Карибської кризи було те, що наддержави зрозуміли свою уразливість і взаємозалежність. Стало зрозумілим, що Третя світова

війна може стати реальною. Карибська криза стала уроком того, що могло б статися при відкритому воєнному зіткненні супердержав. Уроки Карибської кризи почали вивчатися в багатьох західних вищих навчальних закладах, а «анатомія» конфлікту представлялась взірцевим досвідом для усунення майбутніх конфліктів на міжнародному рівні.

Відповідні висновки були зроблені і в СРСР. В першу чергу вони полягали в знятті в 1964 році з усіх державних і партійних постів М. Хрущова, рішення якого, власне, спровокували кризу. Той факт, що він сам потім брав активну участь в урегулюванні ситуації, не було узято до уваги. Політбюро вважало його дії занадто невпевненими та поступливими. Більше того, М. Хрущова вважали «невмілим лідером, який призвів до невідворотних наслідків Карибської кризи» [32, с. 6]. Слід звертати увагу й на те, що вбивство Дж. Кеннеді, яке сталось одразу ж після описаних подій, деякі дослідники також пов'язують з роллю президента у вирішенні конфлікту. Основні висновки, яких дотримуються політологи, професіонали в міжнародній сфері діяльності, дещо різняться.

Загалом, точка зору, яка переважає в західноєвропейській історіографії щодо підсумків і наслідків Карибської кризи належить італійському історичу Джузеппе Боффу. Він вважає, що Хрущов і Дж. Кеннеді стали героями найдраматичнішої кризи, яка коли-небудь виникала між СРСР та США. Вона оцінюється російськими та американськими авторами як «найтяжча за всі повоєнні роки» [5, с. 44]. Він також підкреслює, що «реконструкція кризи та її деталей майже повністю базується на американських джерелах». Один з його основних висновків, що весь світ виніс враження поразки СРСР. Історик вважає, що успіх породив у США ейфорію. Однак, це було небезпечне збудження, і Дж. Кеннеді застерігав своїх колег від надлишкового ентузіазму [6, с. 44].

Якою б не була різниця в силах, СРСР та США мали достатню кількість методів та заходів, щоб знищити одне одного або створити ілюзію надії на перемогу. Обидві держави будь-якої миті могли вступити в гострий

конфлікт, але в той же час, вони були вимушені співіснувати на одній планеті. Тому, не дивно, що після Кубинської кризи почався діалог двох держав з якісно нових позиції та кроків співпраці.

Карибська криза була своєрідним бар'єром у відносинах між СРСР та США. Ці події наглядно продемонстрували, що існує більш ніж вірогідна небезпека ядерного зіткнення між країнами; показали, що найрозумнішим способом вирішення спірних питань в атомному паритеті, який склався є шлях переговорів, дипломатії та консенсусу.

Виходячи з аналізу подій, джерел та наукових поглядів, можна зробити наступні висновки:

- Карибська криза була вирішена в результаті погодженого для обох сторін компромісу;
- уряд Дж. Кеннеді:
 - а) надав перевагу миру зі збереженням революційної республіки біля своїх берегів, ніж термоядерній війні з невідомим закінченням;
 - б) обіцяв у випадку мирного вирішення Карибської кризи піти в подальшому на ширше погодження з СРСР та іншими соціалістичними країнами стосовно стримування гонки озброєнь, зменшення загрози війни, послаблення міжнародної напруги.

Таким чином, Карибська криза стала своєрідним «пунктом відправлення» для деякої переорієнтації зовнішньої політики, поштовхом до змін адміністрації Дж. Кеннеді. Це був період напруги.

Кубинська ракетна криза стала досягненням історії завдяки саме особистим таємним переговорам між Дж. Кеннеді, М. Хрущовим, політичним діячам, дипломатам, які були готові піти на покращення відносин і вирішення цієї проблеми. Якщо М. Хрущову потрібні були більш передбачувані стосунки з Дж. Кеннеді, то перед останнім відкривались можливості налаштувати суспільну думку і позицію, добитись схвалення його зовнішньої політики відносно СРСР [6, с. 4].

Наостанок варто зазначити, що після Кубинської кризи світ не зазнавав ядерних воєн. Цей результат привів до розквіту нарративу самозахоплення в розповідях про прагматичні дії як американських, так і радянських лідерів. Наслідком цього є думка, що володіння ядерною зброєю можна довіряти лише висококваліфікованим і «серйозним» лідерам наддержав. Така ідея призводить до висновку, що лідери менших країн, яким втрачати менше, мають більше шансів обрати «почесне знищення». Діалоги між акторами кубинської ракетної кризи демонструють, що існували дві великі правди: кубинцям не можна було довіряти ядерну зброю; зусилля щодо обмеження поширення ядерної зброї були дуже важливими; лідерам наддержав просто пощастило. Як і великі держави до Першої світової війни, так США та радянське керівництво періоду «холодної війни» вважали глобальне панування своїм правом. Це ставлення маскувалося як захист даної богом людської свободи (у США) або як результат неминучого процесу соціальної еволюції (у Радянському Союзі). США встановили ядерні ракети в Туреччині для захисту демократії, а СРСР, в свою чергу, пояснювали розміщення ядерних ракет на Кубі рядом таких причин:

- протидія американським ракетам у Туреччині;
- захист Куби;
- просування глобального соціалістичного проекту;
- спроба «підсунути їжака в штани американцям» [42, с. 29].

Таким чином, у вітчизняних та світових дослідженнях можна помітити деяку полярність оцінок наслідків, уроків, висновків і результатів Карибської кризи для кожної зі сторін. Вирішення протистояння дало можливість для розрядки в міжнародних відносинах в середині 60-х років.

3.3 Ядерна загроза сьогодні та уроки Карибської кризи

Під час російського повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 році політологи, експерти, аналітики та ЗМІ широко обговорювали

можливість застосування російською федерацією тактичної ядерної зброї, і взагалі ризик ядерної ескалації. Деякі російські політики, зокрема, президент в. путін і міністр закордонних справ с. лавров, зробили низку заяв, погрожуючи використанням ядерної зброї. Крім того, російська окупація Запорізької атомної електростанції призвела до кризи безпеки станції. Сьогодні мова йдеться про ризик ядерної катастрофи.

Мультимедійна платформа іномовлення України «Укрінформ» опублікувала матеріали Центру стратегічних комунікацій щодо аналізу подібностей та відмінностей тривожних 1962 і 2022 років [33]. Зокрема, у повідомленні йдеться про те, що лідер СРСР М. Хрущов, який своїми діями спровокував небезпечну для світу ситуацію, все ж проявив обачність і готовність до поступок в ім'я збереження миру. Однак, досі важко сказати, чи здатний до такої мудрості і далекоглядності очільник сучасної росії, через якого почалася нова ядерна криза. Скоріш за все – ні.

«Ситуація сьогодні доволі відрізняється. По-перше, путінський режим більш впевнений у безкарності, адже погрожує Україні, яка не є ядерною державою і апріорі не може нанести росії нищівний удар у відповідь. Це не означає, що сьогодні ніщо не стримує москву. Проте, у 1962 році запобіжником була перспектива гарантованого взаємного знищення. А нині – це страх невизначеності, коли достеменно невідомо, наскільки серйозною буде міжнародна реакція» [33].

На відміну від Хрущова, путін загнав росію у капкан. Адже, мова про набагато більше, ніж просто втрата іміджу на міжнародній арені. Кремль розв'язавши війну, опинився в ізоляції від усього цивілізованого світу. Ця ізоляція, створена власними потугами путіна ставить хрест на всіх перспективах, можливостях, співпраці.

Путінізм заплямував себе тероризмом, злочинами та цинічними «виправданнями». Єдиний шанс, на що й покладається кривавий диктатор, уникнути відповідальності за них – це триматися за владу і підвищувати

ставки у грі. Змінити ситуацію, хід подій вже не вдасться. Тимпаче, після нахабно загарбаних територій та незаконної анексії.

Однак, питання технічної готовності російської федерації застосувати ядерну зброю все ще залишається відкритим. Однією з причин сумнівів є те, що росія не проводила ядерних випробувань більше, ніж 30 років [33].

Співставлення всіх перерахованих факторів дають підстави як для занепокоєння, так і для надії. В будь-якому разі українці продовжують боронити, визволяти свою землю від агресора, відстоювати справедливість, відвойовувати правду та мир.

Український інформаційний телеканал «Прямий» опублікував матеріал «У росії заявили про можливість повторення Карибської кризи через напругу у відносинах з США», в якому заступник голови МЗС росії с. рябков заявляє, що «подальша напруженість між країнами й надалі може призвести до провалу дипломатії та зовнішньої політики». В російських ЗМІ оприлюднили, зокрема, його переконання: «Ви знаєте, може до цього дійти цілком. Якщо, як кажуть, товариші з того боку не розуміють, і продовжуватиметься все так, як іде, ми цілком можемо, за логікою розвитку подій, раптом прокинутись і побачити себе в чомусь схожому. Це буде взагалі провал дипломатії, провал зовнішньої політики. Але ще час є спробувати домовитись на здоровій основі». С. рябков обурився, що низка країн Заходу реагує на дії росії як на подразнюючий фактор, коли країна, нібито, захищає свої інтереси. З цього приводу він висловився так: «Є група країн, які вважають з причин, що не заслуговують на даний час окремого розбору, що росія «занадто багато собі дозволяє». А «дозволяє» росія – тільки те, що вона надійним чином захищає свої інтереси, робить це комплексно, впевнено у своїх силах і перетворюється на такий дратівливий фактор тому, що раніше звичка була інша із західного боку про те, що таке росія, як вона поводить ся» [38].

Інтернет-видання «Радіо Свобода» у статті «Ядерні погрози путіна і Карибська криза 60-х між СРСР і США: порівняння і уроки» [40] в свою

чергу відстоює думку, що ситуації кардинально різні, але напрацьований досвід врегулювання Карибської кризи може знадобитися – спеціалісти з вивчення війни, аналітики та експерти могли б здійснювати прогнози стосовно дій росії.

Ядерна загроза, що спіткала Україну у зв'язку з агресивною війною росії багатьом нагадала жахливі дні жовтня 1962-го, коли дітей у США вчили ховатися під столом при атомній тривозі. Президент Сполучених Штатів Америки Джо Байден у своєму виступі порівняв нинішній період і часи Карибської кризи. Він зазначив: «Вперше з часів кубинської ракетної кризи ми маємо пряму загрозу застосування ядерної зброї, якщо все триватиме так само (...). Ми не стикалися із перспективою Армагеддону з часів Кеннеді» [40].

Експерти зазначають, що «між нинішнім часом та періодом комунікацій Кеннеді-Хрущова є величезна різниця. Проте, деякі уроки з подій 60-річної давнини можна отримати й зараз тим, хто ухвалює рішення в росії та США. При цьому, як і 60 років тому, багато чого у визначенні шляхів відходу від ядерної прірви ускладнюється неправдивою інформацією, насамперед – фейками та наративами тепер уже нинішньої москви щодо мотивів, за якими вона може застосувати ядерну зброю. Кремль намагається подати теперішню ситуацію для росії як таку, що несе «загрози існуванню держави», і при цьому оголошує окуповані території України анексованими. Насправді ж, переважна більшість країн світу бачить протилежне. Захід не погрожував і не погрожує знищити росію, і постійно намагається знайти конструктивні підходи до її керівництва не жонглювати ядерними погрозами для компенсації поразок на полі бою в Україні. Однак, президент росії робить це все частіше» [40].

Директор російської програми Архіву національної безпеки Університету Джорджа Вашингтона та фахівець із Карибської кризи С. Савранська в інтерв'ю для російської служби «Голосу Америки» стверджує, що «і тоді, і тепер ядерна зброя була для Вашингтона та москви елементом

престижу. Однак тоді, вважає експерт, у кремлі розуміли, що в реально небезпечній ситуації бавитися атомною бомбою перед противником не слід». Також С. Савранська додає: «У Карибській кризі використання ядерної зброї було б не навмисним – тобто жодна зі сторін не хвалилася, що у них є ядерна зброя, і не заявляла про те, що може її застосувати. Була загроза, що зброя ядерна буде використана ненавмисно, внаслідок помилки, внаслідок того, що ситуація може вийти з-під контролю. Але, звичайно, М. Хрущов не розв'язав війну проти маленької країни, і навпаки, його мотивацією, внаслідок якої він вирішив поставити ядерну зброю на Кубу, було те, що він намагався захистити Кубу від американської агресії. Як тільки Хрущов зрозумів, що припустився помилки, і зрозумів, що реально може бути розв'язана велика війна, він написав листа Кеннеді і, загалом, запропонував піти на компроміс» [40].

Справді, Хрущов, вихваляючись ядерними зарядами, підкорився здоровому глузду, коли мова зайшла про реальну ядерну війну. Натомість, С. Савранська стверджує, що зараз не тільки в нинішньому кремлі, а й у прокремлівській частині «верхівки» набуває популярності риторика, яка цілком допускає застосування ядерної зброї.

С. Савранська наголошує, що серед серйозних аналітиків, таких як Д. Тренін або Ф. Лук'янов, у своїх публікаціях розповсюджують думку про можливість застосування ядерної зброї для демонстраційного удару або удару по військових цілях. Мовляв, це допоможе створити паніку та породити страх у західних країнах. Росія притримується думки, що за часів СРСР страх був, а зараз він зник. Тому, потрібно, щоб Європа та Америка знову відчували той невимовний страх перед «всемогутньою» росією – особливо Америка. Історикиня продовжує свої роздуми і доповнює: «Мені здається, це дуже страшна дискусія, і те, що вона взагалі ведеться, що така можливість вводиться в лексикон, в ужиток нормальних людей у зв'язку з війною» [40].

Колишня заступниця генерального секретаря НАТО та головний переговорник від США за Договором між російською федерацією та Сполученими Штатами Америки про заходи щодо подальшого скорочення та обмеження СНО-3 (стратегічне наступальне озброєння), ветеранка американської дипломатії Р. Гетемюллер (див. Додаток К) відзначає іншу відмінність, і можливо, головну: «Ключова відмінність між двома кризами полягає в тому, що Карибська криза стосувалася головних стратегічних систем того часу. Сполучені Штати та Радянський Союз прямо протистояли один одному, і коли Хрущов розміщував ракети середньої дальності на Кубі, вони легко досягли б головних цілей у Сполучених Штатах за дуже короткий час. Це справді розглядалося як головний крок, який міг спровокувати обмін ядерними ударами між США та СРСР. Зараз ми не говоримо про це у більшості нинішніх сценаріїв, хоча нас дуже непокоїть можливість поширення ескалації на головні стратегічні системи». Екс-дипломат акцентує увагу на тому, що йдеться про поразку військового об'єкта для сигналу та залякування як України, так і Європи, Америки – українських партнерів та союзників, щоб ті якомога швидше капітулювали, здали позиції. Паралельно з цими новинами неабиякого розголосу набуває думка про демонстраційний ядерний вибух над Чорним морем. Таким чином, вже мова про зброю терору, а не стратегічне стримування [40].

На сьогодні відомо про те, що «росія призупинила дію Договору між російською федерацією та Сполученими Штатами Америки про заходи щодо подальшого скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь», що був підписаний в Празі 8 квітня 2010 року (див. Додаток Л). Міністерство закордонних справ росії паралельно до цих дій опублікувало заяву про те, що Москва продовжуватиме дотримуватися встановлених договором умов, і не виходитиме з нього. В цей же час, російська федерація демонстративно відмовилася відкрити свій арсенал для інспекторів. Представник Державного департаменту США заявив, що Сполучені Штати «дуже сподіваються, що росія все ще зацікавлена в контролі озброєння, але рішення путіна

призупинити участь у новому Договорі ставить цю зацікавленість під сумнів» [3].

Хоч, росія, як вважають міжнародні правозахисники та численні політики на Заході, справді вчиняє в Україні цинічні воєнні злочини, деякі експерти зі стратегічної безпеки наполягають на тому, що в. путіну потрібно залишити можливість для виходу із ситуації зі «збереження обличчя». Про це, зокрема, заявляв один із провідних фахівців питання Карибської кризи, професор Гарвардського університету Г. Аллісон, автор класичної книги про Карибську кризу під назвою «Суть рішення». Аллісон на виступі в Гарварді 14 жовтня 2022 року, висловив свою думку, що «Україні доведеться змиритися із втратою частини території, щоб дати можливість путіну заявити про перемогу всередині країни». За таким сценарієм кремль, вважає політолог, не залишиться тет-а-тет із варіантом «принизливої поразки», і не піде на відчайдушні заходи – застосування ядерного потенціалу в реальності. Г. Аллісон також заявив, що його пропозиція, «хоч як вона жахливо звучить для українців», краща, ніж ядерний удар [39]. Оponent Аллісона, професор Школи права та дипломатії Університету Тафта В. Дубовик заперечує все сказане: «Аллісон не розуміє чи спеціально опускає той момент, що путін може використати будь-яку операційну паузу для того, щоб зібратися із силами та завдати нового удару по Україні. Розмови про те, що потрібно підписати угоду про припинення вогню нікуди не годяться, бо Україна має певну стратегічну ініціативу. Надходять нові види озброєнь, в українській армії та загалом в українському суспільстві зовсім інший рівень впевненості у своїх силах» [40].

До того ж, досвід ведення війни з росією із 2014 року демонструє, що поступка дорівнює значним втратам для України.

В. Дубовик, який також є професором Одеського університету в Україні, вважає міркування про запобігання ескалації на прикладі Карибської кризи в певній мірі необхідними та важливими. Хоча прямо їх, авжеж, не можна застосувати до сьогодення. Цю думку розділила також професорка

міжнародних відносин Н. Хрущова, яка виступила у Гарвардській школі політики 17 жовтня 2022 року зі словами, що путін – не політик, він підполковник КДБ (Комітету державної безпеки), і діє відповідно – він не ухвалює рішень політичного характеру. Карибська криза, вважає вона, призвела до змін в самих тодішніх лідерах – Дж. Кеннеді та М. Хрущові. Це були політичні зміни – вони шукали консенсус. Поведінка путіна – абсолютно протилежна [40].

У 1960-х роках із Америкою для СРСР було ключовим гасло: «Наздоженемо і переженемо США». Воно звучало в різних сферах, проте переважили шальки терезів, на яких був взаємний інтерес двох країн. Можливо, це теж зіграло не останню роль для лідерів США і СРСР. Зокрема, Н. Хрущова під час дискусії нагадала, що між Дж. Кеннеді та М. Хрущовим був встановлений особистий контакт і в певній мірі позитивні відносини. Однак, 1963 року Дж. Кеннеді убили, а М. Хрущова змістили 1964 року, на думку Н. Хрущової, внутрішньопартійним переворотом.

В. Гатов, експерт Анненберзької школи Університету Південної Каліфорнії та дослідник «холодної війни», також нагадує в інтерв'ю російській службі «Голосу Америки» про цю відмінність у відносинах між СРСР і США в часи Карибської кризи і росії та США в часи широкомасштабної агресії кремля проти України.

З його подачі, у 1962 році взаємне тяжіння Америки та Радянського Союзу було суттєво більшим. Це дуже важлива відмінність із сьогодишньою ситуацією. Ми не спостерігаємо жодних взаємних симпатій, жодного позитиву у відносинах. Натомість бачимо руйнацію. Однак, експерт нагадує про один період у протистоянні москви із Заходом. Він за декількома ознаками має більше подібностей до протистояння сьогодні, ніж далека Карибська криза. Тому, В. Гатов висловився так: «Багато схожого: міністр устинов з його виключно технократичним підходом до армії, адмірал горшков з його авіаносцями та ракетноносцями, різні події, такі як знищення південнокорейського «Боїнга» або навчання НАТО «Able Archer», які генсек

андропов сприйняв практично як підготовку ядерного удару, і гігантські навчання, що відбувалися в Радянському Союзі, чітко показували, що вони відпрацьовують елементи вторгнення до Європи – плюс війна в Афганістані» [39]. Однак, В. Гатов робить висновок, що війна в Афганістані була для Заходу «далекою колоніальною війною СРСР», тоді як війна в Україні – це те, що «роздирає тіло Європи. Це війна, яка в буквальному сенсі, за сусідніми дверима, щодо якої наразі абсолютно незрозуміло, як вона закінчиться».

ВИСНОВКИ

Внаслідок аналізу вітчизняної та зарубіжної історіографії щодо питання Карибської кризи 16-28 жовтня 1962 року, її перебігу та вирішення було з'ясовано перебіг основних тодішніх подій, позицій зародження, витоків і дипломатичної розв'язки конфлікту між СРСР і США.

В роботі розкрито передісторію зіткнення полярних поглядів, принципів між наддержавами. Головними рушіями протистоянь став переділ сфер впливу після Другої світової війни між капіталістичними країнами на чолі із США та комуністичними країнами які очолив СРСР.

З'ясовано які були винесені уроки, зміни, поштовхи та кроки в міжнародних відносинах, зовнішній політиці СРСР і США як в особистісних контактах, так і в стосунках з іншими державами на світовій арені.

Ще з часів своєї появи і до сьогодні зброя залишається одним з найбільш значущих чинників у міжнародних відносинах. Протягом усієї другої половини ХХ століття такі наддержави, як Радянський Союз та Сполучені Штати Америки мали одночасно дві протилежні тенденції: безперервне нарощення військових потенціалів поєднувалося зі спробами обмежити гонку озброєнь і запобігти використанню енергії атома у військових цілях.

Карибська криза продемонструвала не лише свою кульмінаційність в ході «холодної війни», а й наростання масштабного значення небезпеки для світової спільноти. В цьому контексті відіграла значну роль таємна дипломатія як М. Хрущова та Дж. Кеннеді, так і їхніх радників.

Важливість різних підходів до вивчення проблеми конфлікту, його архітектури та особливостей полягала в тому, щоб дати якомога точну оцінку подіям на межі Третьої світової війни та загрози її початку.

Звісно, кінцевий результат Карибської кризи, хоч і врятував світ від атомної війни, однак лишив значну кількість невдоволень та протиріч. Проте, не всі наслідки Карибського протистояння можна оцінювати як негативні,

взявши до уваги хоча б початок періоду так званої розрядки, рівень нових домовленостей, угод та ходу дій в напрямку дипломатичної рівноваги. Позитивним у розгляді Карибської кризи виступає також розвиток науки та техніки, який зробив чималий крок уперед. Звичайно ця наука і техніка розвивалася в мілітаризованій сфері на користь озброєння армії, але досягнення авіаційної галузі не можна оминати. На сьогоднішній день велика кількість літаків, яка є на пострадянському просторі сформована в СРСР і саме конструювалася для військових цілей. Також використання та дослідження атомної енергетики на сьогодні є досягненням людства. Саме в 1950-1960 рр. ці дослідження були найбільшими і сформуливали наші сьогоднішні уявлення про атомну енергетику та властивості впливу радіації на людський організм.

У 1980-х роках тяжкий досвід довів, що захід був жертвою трьох незначущих ілюзій. Серед політологів було модним розводитись про «конвергенцію» – ідею, що з часом політичні та економічні системи Сходу і Заходу зблизяться між собою. Це була чистісінька вигадка: прірва ставала щодень ширша. Крім того, чимало людей визнавали за слушне «розрізняти» комуністичні режими за ступенем їхньої підлеглості Москві. Така політика обдаровувала найбільшою прихильністю найрепресивніші режими. А суть у тому, що комуністи не відповідали на доброту.

Оцінюючи тодішню зовнішню політику, важко дотримуватись якоїсь однієї точки зору. Мирні ініціативи у зовнішній політиці межували з міжнародною агресією. У цілому до середини 60-х років відбулася певна стабілізація повоєнного світу. Конфронтуючі системи на чолі СРСР і США вийшли з великих, військових конфліктів, набули досвіду взаємовідносин у нових умовах існування військово-політичних блоків, ядерної зброї, народження з колоніальної системи численних незалежних держав. Хоча переговори про роззброєння в цілому мало просунули світ вперед, але був зроблений важливий крок в обмеженні гонки ядерних озброєнь, що мав також важливе, і не лише екологічне, значення.

В світовій історіографії неоднозначно підкреслюється, що Карибська криза – найскладніший етап у взаємовідносинах двох наддержав. Акцент припадає на те, що «ввесь світ отримав враження поразки СРСР». При цьому не рідко закидають, що уряд Дж. Кеннеді в цей період був «вимушений» і США «отримали перемогу» над Радянським Союзом. Виокремлювати, що хтось переміг чи програв у цій ситуації було б нерозумно. В даному конфлікті перемогу отримали як США, так і СРСР. Перемога визначається в тому, що обидвом очільникам країн вистачило сил не натиснути на доленосну кнопку і не перетворити світ в ніщо; знайти компромісне рішення, нехай і ціною взаємних поступок.

Проте, лише під час зустрічі на Мальті в грудні 1989 року президент Буш і Горбачов нарешті змогли оголосити про остаточний кінець «холодної війни».

Таким чином, можна зробити висновок, що тема Карибської кризи, її вирішення і наслідки мали велике значення в глобальній політиці – напруга, яка з'являється між країнами може бути вирішена мирним шляхом. Численні дослідження, трактування, пояснення питання проблематики Карибської кризи 1962 року з'являються все частіше і являються підтвердженням того факту, що тема не втрачає і ще довго не втратить своєї значущості. Поясненням цьому є багато факторів. Найперше – це те, що відкриваються секретні архіви із засекреченими документами. Друге це те, що на сьогоднішній день світ знову зупинився на порозі гонки озброєнь та протистоянь країн. Найбільш ускладненим є те, що сьогодні немає чітких двох полюсів протистоянь і точних уявлень про кількість ядерної зброї у світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко І. В., Маргулов А. Х., Єремєєва І. А., Несправа М. В., Історія міжнародних відносин: підруч., Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. – с. 228. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/5513/1.pdf> (дата звернення: 04.01.2023).
2. Бабік Н., Карибська криза 1962 р. за спогадами радянських учасників подій// Український історичний збірник, 2003. – с. 280-292.
3. Богданюк О., Путін підписав закон щодо призупинення участі РФ у Договорі про скорочення стратегічних наступальних озброєнь. Суспільне новини. 28 лютого 2023. URL: <https://suspiilne.media/400022-putin-pidpisav-zakon-sodo-prizupinenna-ucasti-rf-u-dogovori-pro-skorocenna-strategicnih-nastupalnih-ozbroen/>
4. Брoган Х., Джон Кеннеді / Пер с англ. Ростов-на-Дону, 1997.
5. Войтко А., Незавершена справа президента Кеннеді. Про Карибську кризу та участь в ній українців, Дзеркало тижня, 17 жовтня 2020. URL: <https://zn.ua/ukr/amp/international/nezavershena-sprava-prezidenta-kennedi.html>.
6. Галака С. П., Карибська криза // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [веб-сайт] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2012.
7. Гончаренко Р., Чому сирійську кризу не варто порівнювати з Карибською? // Стаття, 2018. – с. 3. URL: <https://www.dw.com>.
8. Данилюк І., Дипломатія Святого Престолу (Ватикану) у вирішенні Карибської кризи// Американська історія та політика №5, 2018. – с. 153-163.
9. Дейвіс Н., Європа: Історія/Пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. – К., «Основи», 2014. – 1464 [1496] с. іл., Розділ XII, Divisa et indivisa.

- Європа поділена й неподільна. Відносини між Сходом і Заходом: «холодна війна» в Європі, 1948-1989 рр. – с. 1146-1155.
10. Деркач В. В., Карибська криза: витоки і наслідки, стаття, Вісник студентського наукового товариства [електронне видання]: збірник наукових праць студентів, магістрантів і аспірантів/за заг. ред. О. В. Мельничука. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. Вип. 24. – с. 438. URL: <http://www.ndu.edu.ua/index.php/ua/studentska-naukova-robota/visnik-naukovogo-tovaristva> (дата звернення: 04.01.2023).
 11. Деркач В. В., «Карибська криза»: дипломатичний аспект, стаття, Вісник студентського наукового товариства [електронне видання]: збірник наукових праць студентів, магістрантів і аспірантів/за заг. ред. О. В. Мельничука. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. Вип. 27. – с. 263. URL: <http://www.ndu.edu.ua/index.php/ua/studentska-naukova-robota/visnik-naukovogo-tovaristva> (дата звернення: 04.01.2023).
 12. Долинська С., Стуженко В., Військові реформи М. С. Хрущова та їх наслідки, Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, випуск 12, К., 2014. – с. 153-161. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/11516>.
 13. Карімов О., Найближчі 24 години вважаються вирішальними. Розв'язка драматичних подій на порозі Третьої світової війни // Вітчизна, стаття, 2017. – с. 7. URL: <https://rg.ru/>.
 14. Касаткіна К. А., Політика США щодо Куби в умовах розрядки міжнародних відносин (1969–1979 рр.) / К. А. Касаткіна // Zaporizhzhia Historical Review. – 2020. - № 2(54). – с. 76-81.
 15. Кіссинджер Г., Світовий порядок: роздуми про характер націй в історичному контексті/Пер. з англ. Н. Коваль. – К., «Наш формат», 2017. – с. 319, Розділ 8. Сполучені Штати: амбівалентна наддержава. – с. 221-230.

16. Кіссінджер Г., Дипломатія/Пер. з англ. М. Гоцацюка, В. Горбатька. – К.: Вид. група КМ-БУКС, 2018. – с. 864. Розділ 17. Початок холодної війни. – с. 426-446.
17. Кіссінджер Г., Дипломатія, пер. з англ. М. Гоцацюка, В. Горбатька. – К.: Вид. група КМ-БУКС, 2020. – с. 861.
18. Корнійчук Д., Кубинська авантюра // Дзеркало тижня. Україна. – с. 5. URL: <http://www.hrono.ru>, <https://zn.ua>.
19. Красножон В. Р., Сучасний погляд на політику Дж. Ф. Кеннеді у контексті протистояння з СРСР (1962 р.) // Вісник Національного технічного університету України. Київський політехнічний інститут. Політологія. Соціологія. Право, випуск №1 (21), 2014. – с. 12-17.
20. Литвин О. О., Військово-політичні наслідки Карибської кризи 1962 р., // Сумський державний педагогічний університет ім. А.С. Макаренка. Рубрика: соціум. Наука. Культура. Історія – с. 1. URL: <http://intkonf.org>.
21. Мальський М. З., Мацях М. М., Теорія міжнародних відносин: підручник. – 3-тє вид., перероб. І доп. – К.: Знання, 2007. – с. 461. URL: https://uchebnik-online.com/soderzhanie/ua_textbook_23.html.
22. Мікеладзе В., Політика європейських союзників США щодо розв'язання Карибської кризи: історіографія питання//Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки, №22, 2013. – с. 337-356.
23. Мікоян С. А., Анатомія Карибської кризи, М., Академія, 2006. – с. 480. URL: https://nsarchive.gwu.edu/rus/Mikoyan/Mikoyan_Cuban.html.
24. Печерський А., «Чорна субота» Карибської кризи: як 60 років тому світ стояв на межі ядерної війни, АрміяInform, 27 жовтня 2022. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/10/27/chorna-subota-karybskoyi-kryzy-yak-60-rokiv-tomu-svit-stoyav-na-mezhi-yadernoyi-vijny/>.
25. Понамарьов Г., Карибська криза: «Анадир» проти «Мангуста», випуск №37, стаття, 2012. – с. 7. URL: <https://zn.ua>.

26. Потехін О., Друга «холодна війна»: попередні підсумки//Зовнішні справи, №10. Історичні науки. Історія сучасності. Міжнародні відносини, 2017. – с. 14-17.
27. Сюдюков І., Гра в Господа Бога. Карибська криза й доля людства//День, рубрика «Історія і Я», 2012. – с. 5. URL: <https://day.kyiv.ua>.
28. Філіпчук Н., Про війну, яка не відбулася, Голос України газета [електронне видання] Верховної Ради України, вип. 202 (3952), 28 жовтня 2006. – с. 16. URL: http://www.golos.com.ua/edition_archive/2006-10 (дата звернення: 04.01.2023).
29. Хрущов М., Спогади: обрані фрагменти // Вагріус, 1997. – с. 510.
30. Чучалін О., Карибська криза 1962 року і американо-радянське протистояння, стаття, 2012. – с. 2. URL: <https://library.udpu.edu.ua/>.
31. Якунов Є., Мишковський В., Добра Америки – це до війни. Уроки Карибської кризи, стаття, 2015. – с. 7. URL: <https://www.ukrinform.ua/>.
32. Карибська криза в 1962 році – причини, хід подій, наслідки. URL: <https://naukozavr.info>.
33. Катастрофа, якій можна запобігти. Уроки Карибської кризи для сучасного світу. Мультимедійна платформа іномовлення України. 16 жовтня 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3594704-katastrofa-aku-mozna-zapobigti-uroki-karibskoi-krizi-dla-sucasnogo-svitu.html>
34. Оприлюднили промову Кеннеді перед «Третьою світовою війною», Газета по-українськи [електронне видання], 17 жовтня 2012. URL: https://gazeta.ua/articles/history/_oprilyudnili-promovu-kennedi-pered-tretoyu-svitovoyu-vijnoyu/461392 (дата звернення: 05.01.2023).

35. Політологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів/За ред. О. В. Бабкіої, В. П. Горбатенка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – с. 528 (Альма-матер), Політичні трансформації, Політичні конфлікти. В. А. Коляденко. – с. 391-397.
36. Ризик використання ядерної зброї є найбільшим з часів Карибської кризи, *Голос України* газета [електронне видання] Верховної Ради України, вип. 207 (7957), 8 жовтня 2022. – с. 20. URL: http://www.golos.com.ua/edition_archive/2022-10 (дата звернення: 04.01.2023).
37. У Росії заявили про можливість повторення Карибської кризи через напругу у відносинах з США, український інформаційний телеканал *Прямий*, 9 грудня 2021. URL: <https://prm.ua/u-rosii-zaiavyly-pro-mozhlyvist-povtorennia-karybskoi-kryzy-cherez-napruhu-u-vidnosynakh-z-ssha/>
38. Холодна війна|Пишемо історію/Youtube-канал «UATV Chanell» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://youtu.be/G_8i6MpGXIQ
39. Ядерні погрози Путіна і карибська криза 60-х між СРСР і США: порівняння і уроки, *Радіо Свобода*, *Голос Америки*, 18 жовтня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/amp/putin-bayden-khrushchov-kenedi-yaderni-kryzy/32089285.html>.
40. Juan XXIII. Radiomensaje de Su Santidad Juan XXIII por la paz y fraternidad entre los hombres. Jueves 25 de octubre de 1962.
41. May Ernest R., Zelikow Philip D., *The Kennedy tapes: inside the White House during the Cuban Missile Crisis*. – Cambridge, Massachusetts; London: The Belknap press of Harvard UP, 1997. – p. 728.
42. Pachten H., *Collision Course: the Cuban Missile Crisis and Coexistence*, New York, 1963.
43. Sorensen T., *Kennedy*. New York, 1965.

44. Schlesinger A., A Thousand Days: John I. Kennedy in the White House. Boston, 1965.
45. Schlesinger A., Robert Kennedy and His Times. Boston, 1978.
46. Zasoba Ie., Soviet-Cuban messages during the missile crisis: controlling an ally, Вісник НТУУ «КПІ», Політологія, соціологія, право, вип. 4 (44), 2019. – с. 20-31. URL: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/199307>

ДОДАТКИ

Додаток А

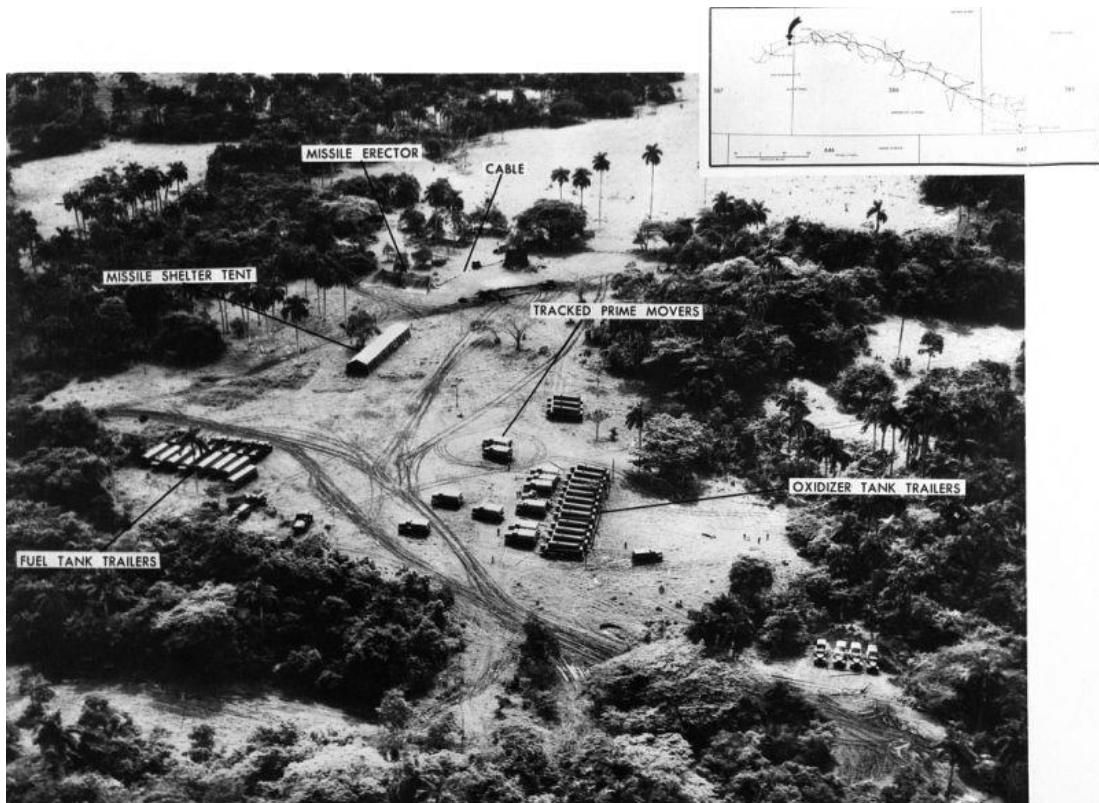
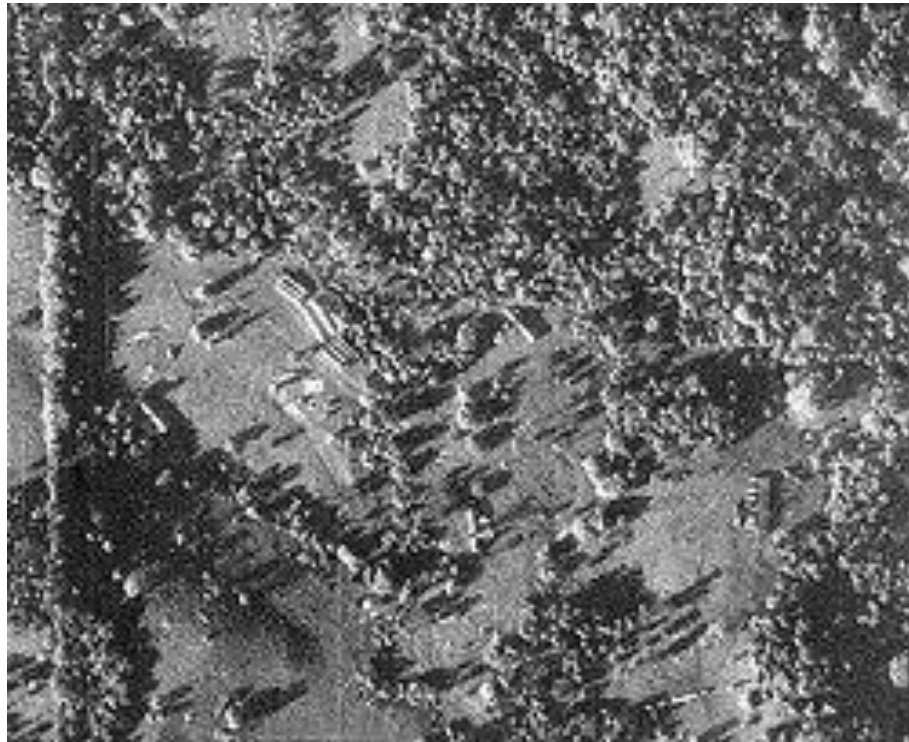
Ф. Кастро та М. Хрущов

Радіус покриття радянських ракет, які були розміщені на Кубі

Фото розвідника У-2 показує радянські ядерні ракети на Кубі, їхній транспорт, тенти для заправки та утримання

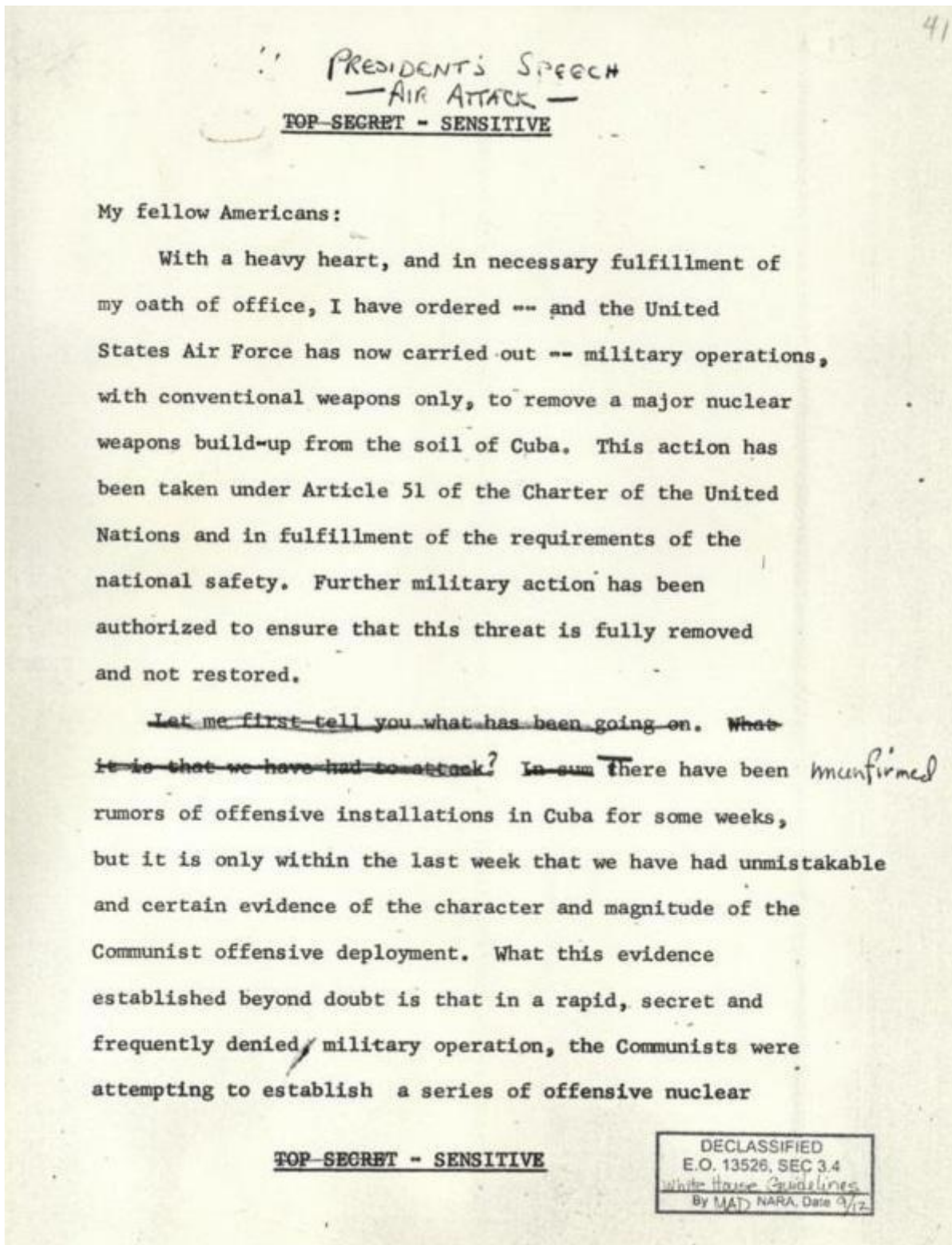

Додаток Д

Нарада в Білому домі вранці 16 жовтня 1962 року. Фото з Президентської бібліотеки Дж. Кеннеді

Запис промови Дж. Кеннеді на випадок початку військових дій проти СРСР

Міжамериканський договір взаємної допомоги

NOTES AND REVIEWS

405

line. Vessels used for timber-floating are also permitted to deviate from the frontier and also vessels in distress. It is forbidden without special permission to conduct conversations or to fraternize in other ways with persons on the other side of the frontier. On rivers which form part of the frontier, vessels may only ply during the hours of daylight. Norwegian citizens are permitted to fish in rivers and lakes which form part of the frontier as long as they keep on the Norwegian side of the frontier-line, but it is forbidden to use explosives, poison, or anaesthetic materials to kill or injure the fish.

THE INTER-AMERICAN TREATY OF RECIPROCAL
ASSISTANCE, RIO DE JANEIRO, 1947

[Based on *Inter-American conference for the maintenance of continental peace and security... Report of the delegation of the United States of America*. Washington, U.S. Government Printing Office, 1948. (Department of State Publication 3016.)]

The Treaty of Rio de Janeiro (for the mutual defence of the Americas), which was signed on 2 September 1947, begins with a condemnation of war by the high contracting parties and a pledge not to resort to force in any manner inconsistent with the Charter of the United Nations or the treaty itself. The contracting parties undertake to endeavour to settle such controversies as may arise between them before referring them to the General Assembly or the Security Council of the United Nations.

The vital Article III registers agreement that an armed attack by any State against an American State shall be considered as an attack against all the American States. Each contracting party undertakes to assist in meeting the attack. On the request of the State or States attacked, and pending the decision of the "Organ of Consultation", each contracting party may determine the measures which it should itself adopt to fulfil this obligation.

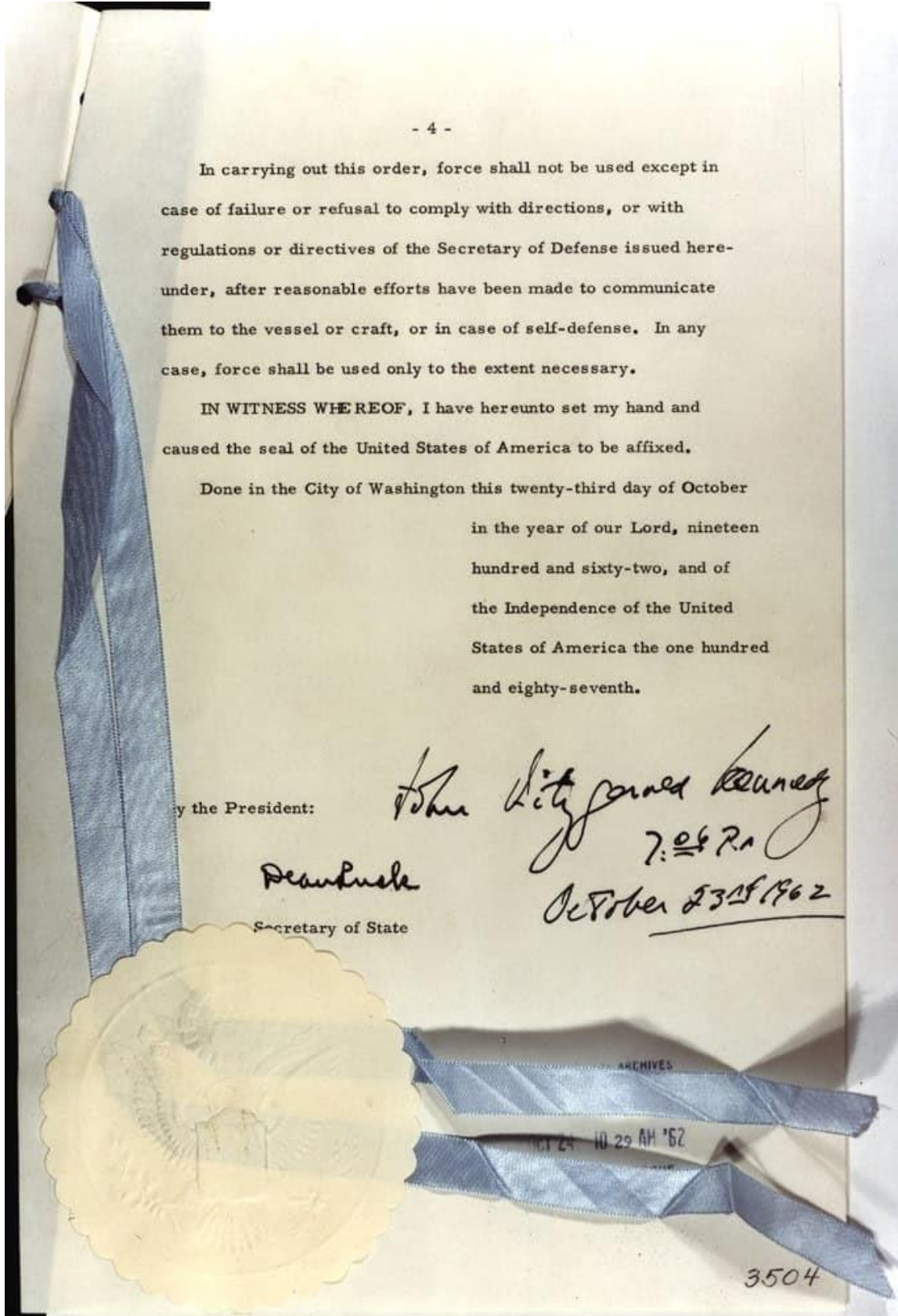
The interest of the treaty to readers of the *Polar Record* lies in Article IV, which states:

The region to which this Treaty refers is bounded as follows: beginning at the North Pole; thence due south to a point 74 degrees north latitude, 10 degrees west longitude; thence by a rhumb line to a point 47 degrees 30 minutes north latitude, 50 degrees west longitude; thence by a rhumb line to a point 35 degrees north latitude, 60 degrees west longitude; thence due south to a point in 20 degrees north latitude; thence by a rhumb line to a point 5 degrees north latitude, 24 degrees west longitude; thence due south to the South Pole; thence due north to a point 30 degrees south latitude, 90 degrees west longitude; thence by a rhumb line to a point on the Equator at 97 degrees west longitude; thence by a rhumb line to a point 15 degrees north latitude, 120 degrees west longitude; thence by a rhumb line to a point 50 degrees north latitude, 170 degrees east longitude; thence due north to a point in 54 degrees north latitude; thence by a rhumb line to a point 65 degrees 30 minutes north latitude, 168 degrees 58 minutes 5 seconds west longitude; thence due north to the North Pole.

These boundaries completely enclose the American continent, including Alaska, the Aleutian Islands, Canada and Greenland. Canada is not a member of the Pan-American Union, a signatory of the Act of Chapultepec (which

Додаток И

Оригінал оголошення про запровадження морського карантину, підписаний президентом Дж. Кеннеді 23 жовтня 1962 року. Фото з Президентської бібліотеки Дж. Кеннеді

Додаток К

Заступник держсекретаря США Р. Гетемюллер та директор департаменту з питань безпеки та роззброєння МЗС росії А. Антонов

Додаток Л

Консультації щодо СНО у Білому домі, 18 листопада 2010 року. Зліва від Б.

Обами – Дж. Байден, праворуч – Г. Кіссінджер, заступник начальника
Об'єднаного комітету начальників штабів США (ОКНШ) Дж. Картрайт і М.
Олбрайт

